નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ.

બાલાવતાર

પણામ

[ક]

સબ્બં નિરુત્તિપથપારગતં સબુદ્ધં,
બુદ્ધં તિલોકતિલકં હતપાપધમ્મં;
ધમ્મં વિમુત્તિસુખદં વિહતાઘસંઘં,
સંઘં ચ નિચ્ચમભિવન્દિય દક્ખિણેય્યં.

[ખ]

વુદ્ધિપ્પત્તોસ્મિ મુદ્ધો મમ વરગરવો સીલપઞ્ઞાદિસોભે,
ચન્દાદિચ્ચેવ સુદ્ધે વરજિનઠપિતે સાસનાબ્ભે પતીતે;
નિસ્સાયેવા તિપેમા પણમિય સિરસા નિચ્ચમેસં સરિત્વા,
પાદમ્ભોજે ગુણગ્ગે હતદુરિતમલો આનુભાવેન તસ્સા.

[ગ]

પોરાણ સીહળ પદત્થ વિનિચ્છયઞ્ચ,
સબ્બમ્પિ માગધનિરુત્તિનયં પસત્થં;
અઞ્ઞઞ્ચ નેકવિધ સક્કત સદ્દસત્થં,
પારમ્પરાભત મતઞ્ચ નિસમ્મ સમ્મા.

[ઘ]

બાલાવતાર વરમાગધ સદ્દસત્થે,
દુબ્બોધ નેકપદઅત્થ વિનિચ્છયેન;
અત્થાય આધુનિક બાલપરમ્પરાય,
બાલાવતાર વરગણ્ઠિપદં કરિસ્સં.

[ઙ]

નિચ્ચં યે મેત્થ બાલા વરહદયયુતા સુટ્ઠુ નિક્ખિત્તનેત્તા,
પુણ્ણે નાનાનયાનં સુરતરુસદિસે ધીરપાસંસિયે વે;
ગમ્ભીરં દુત્તરં તે જિનવચનુદધિં તિણ્ણથામા ભવેય્યું,

લદ્ધોપાયા ચ ચન્દં તદિતરપચુરં સક્કતં સોતુકામા.

[ચ]

ગન્થનિપ્ફત્તિયા સેસ – દુક્કરત્તં યથાવતો;
જાનન્તિ કુસલા ધીરા, નેકસત્થન્તરાદિસુ;
ગન્થેસુ ગુણદોસમ્પિ, તેયેવ વિદુરા સદા.

[છ]

તસ્મા એત્થ પમાદાદિ – દોસલેસો ભવે યદિ;
પોરાણાચેરલદ્ધીહિ, વિલોમં વા ભવેય્ય ચે.

[જ]

ગન્થન્તરં વિગાહેત્વા, વિચારેત્વા પુનપ્પુનં;
યુત્તિમેવ ચ ગણ્હન્તુ, હુત્વા વીમંસબુદ્ધિકાતિ.

પણામ

૧. બુદ્ધં તિધા ભિવન્દિત્વા, બુદ્ધમ્બુજ વિલોચનં.

બાલાવતારં ભાસિસ્સં, બાલાનં બુદ્ધિવુદ્ધિયા.

૧. સન્ધિ કણ્ડ

સઞ્ઞા

૨. અક્ખરાપાદયો એકચત્તાલીસં.

અક્ખરાપિ અકારાદયો એકચત્તાલીસં સુત્તન્તોપકારા. તં યથા-અ આ-ઇ ઈ-ઉ ઊ-એ ઓ, ક ખ ગ ઘ ઙ, ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ, ત થ દ ધ ન, પ ફ બ ભ મ, ય ર લ વ સ હ ળ અં-ઇતિ.

૩. તત્થોદન્તાસરા અટ્ઠ.

તત્થ અક્ખરેસુ ઓકારન્તા અટ્ઠ સરા નામ. તત્થેતિ વત્તતે.

૪. લહુમત્તા તયો રસ્સા.

તત્થ સરેસુ લહુમત્તા અ, ઇ, ઉ ઇતિ તયો રસ્સા.

૫. અઞ્ઞે દીઘા.

તત્થ સરેસુ રસ્સેહઞ્ઞે દીઘા.

સંયોગતો પુબ્બે એઓ રસ્સા ઇવોચ્ચન્તે, અનન્તરા બ્યઞ્જના સંયોગો. એત્થ, સેય્યો, ઓટ્ઠો, સોત્થિ.

૬. સેસા બ્યઞ્જના.

સરે ઠપેત્વા સેસા કાદયો નિગ્ગહીતન્તા બ્યઞ્જના.

૭. વગ્ગા પઞ્ચપઞ્ચસો મન્તા.

બ્યઞ્જનાનં કાદયો મકારન્તા પઞ્ચપઞ્ચસો અક્ખરવન્તો વગ્ગા.

૮. વગ્ગાનં પઠમદુતિયા સો ચાઘોસો. ળન્તાઞ્ઞે ઘોસા. ઘોસાઘોસસઞ્ઞા ચ ‘‘પરસમઞ્ઞા પયોગે’’તિ સઙ્ગહીતા. એવં લિઙ્ગ, સબ્બનામ, પદ, ઉપસગ્ગ, નિપાત, તદ્ધિત, આખ્યાત, કમ્મપ્પવચનીયાદિસઞ્ઞા ચ.

૯. અંઇતિ નિગ્ગહીતં.

અંઇતિ અકારતો પરં યો બિન્દુ સૂયતે, **તં નિગ્ગ**હીતં નામ.

બિન્દુ ચૂળામણાકારો, નિગ્ગહીતન્તિ વુચ્ચતે.

કેવલસ્સા પ્પયોગત્તા, અકારો સન્નિધીયતે.

૧૦. અ, કવગ્ગ, હા કણ્ઠજા, ઇ, ચવગ્ગ, યા તાલુજા, ઉ, પવગ્ગા ઓટ્ઠજા, ટવગ્ગ, ર, ળા મુદ્ધજા, તવગ્ગ, લ, સા દન્તજા, એ કણ્ઠતાલુજો, ઓ કણ્ઠોટ્ઠજો, વો દન્તોટ્ઠજો.

સઞ્ઞા

સરસન્ધિ

૧૧. લોક અગ્ગોઇત્યસ્મિં – ‘‘પુબ્બમધોઠિત મસ્સરં સરેન વિયોજયે’’તિ પુબ્બબ્યઞ્જનં સરતો પુથક્કાતબ્બં.

સરા સરે લોપં.

અનન્તરે સરે પરે સરા લોપં પપ્પોન્તિ.

‘‘નરે પરં યુત્તે’’તિ અસ્સરો બ્યઞ્જનો પરક્ખરં નેતબ્બો લોકગ્ગો.

સરેત્યસ્મિં ઓપસિલેસિકો કાસસત્તમી, તતો વણ્ણકાલબ્યવધાને કારિયં ન હોતિ. યથા-મં અહા સીતિ, ‘‘પમાદમનુયુઞ્જન્તી’’ત્યાદિગાથાયં ‘જના અપ્પમાદ’ન્તિ ચ. એવં સબ્બસન્ધીસુ.

અનન્તરં પરસ્સ સરસ્સ લોપં વક્ખતિ, તસ્માનેન પુબ્બસ્સ લોપો ઞાયતિ, તેનેવ સત્તમીનિદ્દિટ્ઠસ્સ પરતાપિ ગમ્યતે.

૧૨. સરેત્યધિકારો. પન ઇમે પન ઇમેતીહ-સરા લોપં ઇત્વેવ.

વા પરો અસરૂપો.

અસમાનરૂપાસરમ્હા પરો સરો વા લુપ્યતે, પનમે, પનિમે.

૧૩. બન્ધુસ્સ ઇવ, ન ઉપેતીતીધ –

ક્વચાસવણ્ણં લુત્તે.

સરે લુત્તે પરસરસ્સ ક્વચિ અસવણ્ણો હોતીતિ ઇ ઉ ઇચ્ચેતેસં ઠાનાસન્ના એ ઓ. બન્ધુસ્સેવ. નોપેતિ.

૧૪. તત્ર અયં, યાનિ ઇધ, બહુ ઉપકારં, સદ્ધા ઇધ, તથા ઉપમન્ત્યેતસ્મિં –

દીઘં.

સરે લુત્તે પરો સરો ક્વચિ ઠાનાસન્નં દીઘં યાતિ. તત્રાયં, યાનીધ, બહૂપકારં, સદ્ધીધ, તથૂપમં.

૧૫. કિંસુ ઇધેત્યત્ર –

પુબ્બો ચ.

સરે લુત્તે પુબ્બો ચ ક્વચિ દીઘં યાતિ. કિં સૂધ.

૧૬. તે અજ્જ, તે અહંતેત્થ –

યમેદન્તસ્સાદેસો.

સરે પરે અન્તસ્સ એકારસ્સ ક્વચિ યો આદેસો હોતિ, ત્યજ્જ, ‘‘દીઘ’’ન્તિ બ્યઞ્જને પરે ક્વચિ દીઘો, ત્યાહં.

ક્વચીતિ કિં. નેત્થ.

૧૭. સો અસ્સ, અનુ એતિત્યેત્થ –

વમોદુદન્તાનં.

સરે પરે અન્તો કારુકારાનં ક્વચિ વો આદેસો હોતિ. સ્વસ્સ, અન્વેતિ.

ક્વચીતિ કિં. તયસ્સુ, સમેતાયસ્મા.

૧૮. ઇધ અહં તીધ –

દો ધસ્સ ચ.

સરે પરે ધસ્સ ક્વચિ દો હોતિ. દીઘે – ઇદાહં. ક્વચીતિ કિં. ઇધેવ. ચકારેન બ્યઞ્જનેપિ, ઇધ ભિક્ખવે.

૧૯. પતિ અન્તું, વુત્તિ અસ્સેતીહ –

ઇવણ્ણો યન્નવા.

સરે પરે ઇવણ્ણસ્સ યો નવા હોતિ. કત યકારસ્સ તિસ્સ ‘‘સબ્બો ચન્તી’’તિ ક્વચિ ચાદેસે ‘‘પરદ્વેભાવો ઠાને’’તિ સરતો પરબ્યઞ્જનસ્સ ઠાનાસન્નવસા દ્વિત્તં. પચ્ચન્તં, વુત્યસ્સ.

નવાતિ કિં. પટગ્ગિ,

એત્થ ‘‘ક્વચિ પટિ પતિસ્સે’’તિ પતિસ્સ પટિ, વણ્ણગ્ગહણં સબ્બત્થ રસ્સદીઘ સઙ્ગહણત્થં.

૨૦. યથા એવેતીહ –

એવાદિસ્સ રિ પુબ્બો ચ રસ્સો.

સરતો પરસ્સ એવસ્સાદિએકારો રિત્તં નવા યાતિ. પુબ્બો ચ ઠાનાસન્નં રસ્સં. યથરિવ. યથેવ.

૨૧. ન ઇમસ્સ, તિ અઙ્ગિકં, લહુ એસ્સતિ, અત્થ અત્થં, ઇતો આયતિ, તસ્મા ઇહ, સબ્ભિ એવ, છ અભિઞ્ઞા, પુથ એવ, પા એવતીહ વા ત્વેવ –

ય વ મ દ ન ત ર ળા ચાગમા.

સરે પરે યાદયો આગમા વા હોન્તિ, ચકારેન ગો ચ. નયિમસ્સ, તિવઙ્ગિકં, લહુમેસ્સતિ, અત્તદત્થં, ઇતોનાયતિ, તસ્માતિહ, સબ્ભિરેવ, છળભિઞ્ઞા, પુથગેવ, ‘‘રસ્સ’’ન્તિ બ્યઞ્જને પરે ક્વચિ રસ્સો. પગેવ.

વાતિ કિં. છ અભિઞ્ઞા, પુથ એવ, પા એવ.

એત્થ ‘‘સરે ક્વચી’’તિ સરાનં પકતિ હોતિ, સસ્સરૂપમેવ, ન વિકારોત્યત્થો.

૨૨. અભિ ઉગ્ગતોત્યત્ર –

‘‘અબ્ભો અભી’’તિ અભિસ્સ અબ્ભો. અબ્ભુગ્ગતો.

સરસન્ધિ

બ્યઞ્જનસન્ધિ

૨૩. બ્યઞ્જનેત્યધિકારો. ક્વચીત્વેવ. સો ભિક્ખુ, કચ્ચિ નુ ત્વં, જાનેમ તન્તીહ –

લોપઞ્ચ તત્રાકારો.

બ્યઞ્જને પરે સરાનં ક્વચિ લોપોહોતિ, તત્ર લુત્તે ઠાને અકારાગમો, ચકારેન ઓકારુકારાપિ. સભિક્ખુ કચ્ચિનો ત્વં, જાનેમુ તં.

ક્વચીતિ કિં, સોમુનિ.

૨૪. ઉઘોસો , આખાતન્તીહ – દ્વેભાવે ઠાને ઇત્વેવ.

વગ્ગે ઘોસાઘોસાનં તતિયપઠમા.

વગ્ગે ઘોસાઘોસાનં ચતુત્થદુતિયાનં તબ્બગ્ગે તતિયપઠમા હોન્તિ યથાસઙ્ખ્યં યુત્તે ઠાને, ઉગ્ઘોસો, રસ્સે અક્ખાતં.

૨૫. પર સહસ્સં, અતિપ્પખોતીહ – ‘‘ક્વચિ ઓ બ્યઞ્જને’’તિ ઓકારાગમો. પરોસહસ્સં. ગાગમે ચ, અતિપ્પગોખો.

૨૬. અવ નદ્ધાત્યત્ર – ‘‘ઓ અવસ્સે’’તિ ક્વચિ અવસ્સ ઓ. ઓનદ્ધા.

ક્વચીતિ કિં. અવસુસ્સતુ.

બ્યઞ્જનસન્ધિ.

નિગ્ગહીતસન્ધિ

૨૭. નિગ્ગહીતન્ત્યધિકારો . કિં કતો, સં જાતો, સં ઠિતો, તં ધનં, તં મિત્તન્તિહ –

વગ્ગન્તં વા વગ્ગે.

વગ્ગબ્યઞ્જને પરે બિન્દુસ્સ તબ્બગ્ગન્તો વા હોતિ. કિઙ્કતો, સઞ્જાતો, સણ્ઠિતો, તન્ધનં, તમ્મિત્તં.

વાતિ કિં. ન તં કમ્મં.

વાકારેનેવ લે લો ચ. પુલ્લિઙ્ગં.

૨૮. વાત્યધિકારો . એવં અસ્સ, એતં અવોચેતીહ –

મદા સરે.

સરે પરે બિન્દુનો મ દા વા હોન્તિ. એવમસ્સ, એતદવોચ.

વાતિ કિં. મં અજિનિ.

૨૯. તં એવ, તં હીતીહ –

એહેઞં.

એકારે, હે ચ પરે બિન્દુનો ઞો વા હોતિ. દ્વિત્તે – તઞ્ઞેવ, તમેવ. તઞ્હિ, તં હિ.

૩૦. સંયોગોતીહ –

સયે ચ.

યકારે પરે તેન સહ બિન્દુનો ઞો વા હોતિ. દ્વિત્તે – સઞ્ઞોગો, સંયોગો.

૩૧. ચક્ખુ અનિચ્ચં, અવ સિરોતીહ - આગમો, ક્વચિત્વેવ.

નિગ્ગહીતઞ્ચ.

સરે, બ્યઞ્જને વા પરે ક્વચિ બિન્દ્વાગમો હોતિ. ચક્ખુંઅનિચ્ચં, અવંસિરો.

૩૨. વિદૂનં અગ્ગં, તાસં અહંતીહ –

“ક્વચિ લોપં”તિ સરે બિન્દુલોપો, વિદૂનગ્ગં. દીઘેતાસાહં.

૩૩. બુદ્ધાનં સાસનં, સં રાગોતીહ –

“બ્યઞ્જને ચે”તિ બિન્દુલોપો, બુદ્ધાનસાસનં. દીઘેસારાગો.

૩૪. બીજં ઇવેતીહ –

પરો વા સરો.

બિન્દુતો પરો સરો વા લુપ્યતે, બીજંવ.

૩૫. એવં અસ્સેતીહ –

બ્યઞ્જનો ચ વિસઞ્ઞોગો.

બિન્દુતો પરે સરે લુત્તે સંયોગો બ્યઞ્જનો વિનટ્ઠસંયોગો હોતીતિ પુબ્બસલોપો. એવંસ.

નિગ્ગહીતસન્ધિ.

વોમિસ્સક સન્ધી

૩૬. અનુપદિટ્ઠાનં વુત્તયોગતો.

ઇધાનિદ્દિટ્ઠા સન્ધયો વુત્તાનુસારેન ઞેય્યા, યથા – યદિ એવં, બોધિ અઞ્ઞાતીહ – યાદેસે ઇમિના સુત્તેન દયકારસંયોગસ્સ જો, ધયકારસંયોગસ્સ ઝો, દ્વિત્તે – યજ્જેવં, બોજ્ઝઞ્ઞા.

૩૭. અસદિસસંયોગે એકસરૂપતા ચ.

પરિ એસનાતીહ – યાદેસે રકારસ્સ યો, પય્યેસ ના.

૩૮. વણ્ણાનં બહુત્તં, વિપરીતતા ચ.

સરતિ, ઇતિ એવ, સા ઇત્થી, બુસં એવ, બહુ આબાધો, અધિ અભવિ, સુખં, દુક્ખં, જીવોતીહ –

માગમો સકારે અકારસ્સ ઉ ચ, સુમરતિ.

ઇસ્સ વો, ઇત્વેવ.

પરલોપે આકારસ્સ ઓ, સોત્થી.

માદેસે , પુબ્બદીઘે ચ એકારસ્સ ઇ. બુસામિવ.

વાદેસે હવકારવિપરિયયો. બવ્હાબાધો.

અધિસ્સ ક્વચિ અદ્ધો, દીઘે-અદ્ધાભવિ.

બિન્દુનો, ઓકારસ્સ ચ એ. સુખે, દુક્ખે, જીવે.

૩૯. રદાનં ળો, પટિબોધો, પરિળાહો.

૪૦. સરે, બ્યઞ્જને વા પરે બિન્દુનો ક્વચિ મો. મમ અભાસિ, બુદ્ધમ સરણં, પુબ્બે મો પરં ન નેતબ્બો અયુત્તત્તા.

૪૧. બિન્દુતો પરસરાન મઞ્ઞસ્સરતાપિ.

તં ઇમિના, એવં ઇમં, કિં અહં તીહ-ઇસ્સ અ. તદમિના.

ઇસ્સ ઉ, અકારસ્સ ચ એ, બિન્દુલોપાદો. એવુમં, કેહં.

૪૨. વાક્યસુખુચ્ચારણત્થં, છન્દહાનિત્થઞ્ચ વણ્ણલોપોપિ.

પટિસઙ્ખાય યોનિસોતીહ – પુબ્બયલોપો, પટિસઙ્ખાયોનિસો.

૪૩. અલાબૂનિત્યાદો અકારલોપો. લાબૂનિ સીદન્તિ, સિલા પ્લવન્તિ.

૪૪. વુત્યભેદાય વિકારોપિ.

અકરમ્હસે તેત્યાદો સકારે ગરુનો એકારસ્સ ઇમિના લહુઅકારો, અકરમ્હસ તે કિચ્ચં.

૪૫. અક્ખરનિયમો છન્દં, ગરુલહુનિયમો ભવે વુત્તિ,

દીઘો, સંયોગાદિપુબ્બો રસ્સો ચ ગરુ, લહુ તુ રસ્સો. યથા- આ, અસ્સ, અં, અ.

૪૬. એવમઞ્ઞાપિ વિઞ્ઞેય્યા, સંહિતા તન્તિયા હિતા;
સંહિતાતિ ચ વણ્ણાનં, સન્નિધબ્યવધાનતો.

વોમિસ્સકસન્ધિ.

૨. નામકણ્ડ

પુલ્લિઙ્ગ

૪૭. ‘‘જિનવચનયુત્તં હી’’તિ સબ્બત્થાધિકારો.

લિઙ્ગઞ્ચ નિપચ્ચતે.

ધાતુપ્પચ્ચયવિભત્તિવજ્જિતમત્થયુત્તં સદ્દરૂપં લિઙ્ગં નામ, જિનવચનયોગ્ગં લિઙ્ગં ઇધ ઠપીયતિ નિપ્ફાદીયતિ ચ.

૪૮. બુદ્ધઇતિ ઠિતે –

તતો ચ વિભત્તિયો.

તસ્મા લિઙ્ગા પરા વિભત્તિયો હોન્તિ. ચકારેન તાસં એકવચનાદિપઠમાદિસઞ્ઞા ચ.

‘‘સિ યો અં યો ના હિ સ નં સ્મા હિ સ નં સ્મિં સૂ’’ તિ વિભત્તિયો. સિ યો ઇતિ પઠમા, અં યો ઇતિ દુતિયા, ના હિ ઇતિ તતિયા, સ નં ઇતિ ચતુત્થી, સ્મા હિ ઇતિ પઞ્ચમી, સ નં ઇતિ છટ્ઠી, સ્મિં સુ ઇતિ સત્તમી.

લિઙ્ગત્થે પઠમા.

યો કમ્મકત્તાદિવત્તન્તરમપ્પત્તો સસ્સરૂપટ્ઠો સુદ્ધો, સો **લિઙ્ગત્થો** નામ, તસ્સાભિધાનમત્તે પઠમાવિભત્તિ હોતિ. તસ્સાપનિયમે એકમ્હિ વત્તબ્બે એકવચનં સિ, વુચ્ચતે નેનેતિવચનં, એકસ્સત્થસ્સ વચનં એકવચનં. એવં બહુવચનં.

અતોત્વેવ.

સો.

અકારન્તા પરસ્સ સિસ્સ ઓ હોતિ.

સરલોપો માદેસપ્પચ્ચયાદિમ્હિ સરલોપે તુ પકતિ.

અંઆદીસુ પરેસુ સરસ્સ લોપો હોતિ, તસ્મિં કતે તુ ક્વચાદિના અસવણ્ણે પત્તે પકતિ હોતિ.

નયે પરં યુત્તે. એવમુપરિ સરલોપાદિ. બુદ્ધો.

બહુમ્હિ વત્તબ્બે બહુવચનં યો.

અતો વાત્વેવ.

સબ્બયોનીનમાએ.

અકારન્તા પરેસં પઠમદુતિયાયોનીનં યથાસઙ્ખ્યં આએ વા હોન્તિ. બુદ્ધા.

વાતિ કિં. અગ્ગયો.

૪૯. લિઙ્ગત્થે પઠમાત્વેવ.

આલપને ચ.

અભિમુખીકરણમાલપનં, તદધિકે લિઙ્ગત્થે પઠમા હોતિ.

''આલપને સિ ગસઞ્ઞો''તિ સિસ્સ ગસઞ્ઞા. ગેઇત્વેવ.

અકારા પિતાદ્યન્તાનમા.

ગે પરે અકારો પિતુસત્થુઅત્તરાજાદીનમન્તો ચ આત્તં યાતિ.

''આકારો વા''તિ ગે પરે આકારસ્સ રસ્સો વા.

સેસતો લોપં ગસીપિ.

સો સિં સ્યા ચ સખાતો ગસ્સેવાત્યાદિનિદ્દિટ્ઠેહઞ્ઞે અવણ્ણિવણ્ણુવણ્ણોકારન્તા સેસા, તેહિ પરે ગસી લુપ્યન્તે. હે - બુદ્ધ, બુદ્ધા. યો - બુદ્ધા.

૫૦. કમ્મત્થે દુતિયા.

યં કરોતિ, તં કમ્મં નામ. તત્થ દુતિયા હોતિ. અંબુદ્ધં. યોસ્સ એ-બુદ્ધે.

૫૧. તતિયાત્વેવ.

કત્તરિ ચ.

યો કરોતિ, સ કત્તા નામ. તત્થ તતિયા હોતિ. ના.

અતો નેન.

અકારા પરો ના એનં યાતિ. બુદ્ધેન.

હિ.

સુહિસ્વકારો એ.

સુહિસુ પરેસ્વકારસ્સ એ હોતિ.

સ્માહિસ્મિન્નં મ્હાભિમ્હિ વા.

સબ્બસદ્દેહિ પરેસં સ્માહિસ્મિન્નં યથાસઙ્ખ્યં મ્હાભિમ્હિઇચ્ચેતે વા હોન્તિ. બુદ્ધેભિ, બુદ્ધેહિ.

૫૨. કરણે તતિયા.

યેન વા કયિરતે, તં કરણં નામ. તત્થ તતિયા હોતિ. સબ્બં કત્તુસમં.

૫૩. સમ્પદાને ચતુત્થી.

યસ્સ દાતુકામો રોચતે, ધારયતે વા, તં સમ્પદાનં નામ. તત્થ ચતુત્થી હોતિ. સ.

અતો વાત્વેવ.

આય ચતુત્થેકવચનસ્સ તુ.

અકારા પરસ્સ ચતુત્થેકવચનસ્સ આયો વા હોતિ. બુદ્ધાય.

‘‘સાગમો સે’’તિ સે સકારાગમો. બુદ્ધસ્સ. નં.

દીઘન્ત્વેવ.

સુનંહિસુ ચ.

સુનંહિસુ પરેસુ સરાદીનં દીઘો હોતિ. ચસદ્દેન ક્વચિ ન. બુદ્ધાનં.

૫૪. અપાદાને પઞ્ચમી.

યસ્માદપેતિ, ભયમાદત્તે વા, તદપાદાનં નામ, તત્થ પઞ્ચમી હોતિ. સ્મા.

અતો આએત્વેવ.

૫૫. સ્માસ્મિન્નં વા.

અકારા પરેસં સ્માસ્મિન્નં આએ વા હોન્તિ. બુદ્ધા, બુદ્ધમ્હા, બુદ્ધસ્મા. બુદ્ધેભિ, બુદ્ધેહિ.

૫૬. સામિસ્મિં છટ્ઠી.

યસ્સ વા પરિગ્ગહો, તં સામી નામ. તત્થ છટ્ઠી હોતિ. બુદ્ધસ્સ. બુદ્ધાનં.

૫૭. ઓકાસે સત્તમી.

યોધારો, તમોકાસં નામ. તત્થ સત્તમી હોતિ. સ્મિં-બુદ્ધે, બુદ્ધમ્હિ, બુદ્ધસ્મિં. સુ-બુદ્ધેસુ.

૫૮. બુદ્ધો બુદ્ધ સુખં દદાતિ સરતો બુદ્ધં તતો દુક્કરં,
કિં બુદ્ધેન મહિદ્ધિયોપિ મુનયો બુદ્ધેન જાતાસુખી;
બુદ્ધસ્સેવ મનં દદે પદમહં બુદ્ધા લભેય્યાચ્ચુતં,
બુદ્ધસ્સિદ્ધિ ન કિં કરે ભવભવે ભત્ત્યત્થુ બુદ્ધે મમ.

૫૯. ઇતો પરં તતિયાપઞ્ચમીનઞ્ચ ચતુત્થીછટ્ઠીનઞ્ચ સરૂપત્તા પઞ્ચમીછટ્ઠિયો ભીયો ઉપેક્ખન્તે.

૬૦. અત્ત, સિ.

બ્રહ્મત્તસખરાજાદિતો ત્વેવ.

સ્યા ચ.

બ્રહ્માદિતો સિસ્સ આ હોતિ. અત્તા.

''યોનમાનો''તિ બ્રહ્માદિતો યોનં આનોત્તં. અત્તાનો.

૬૧. હે - અત્ત, અત્તા. યો, અત્તાનો.

૬૨. ''બ્રહ્મત્તસખરાજાદિતો અમાન''ન્તિ બ્રહ્માદિતો અંવચનસ્સ આનં વા હોતિ. અત્તાનં, અત્તં. અત્તાનો.

૬૩. અત્તેન, અત્તના. પક્ખે-જિનવચનાનુરોધેન એનાભાવો.

''અત્તાન્તો હિસ્મિમનત્તં''તિ હિમ્હિ અત્તન્તસ્સ અનો. અત્તનેહિ. એવં કરણે.

૬૪. ''સસ્સ નો''તિ નોકારો. અત્તનો. અત્તાનં.

૬૫. અમ્હતુમ્હન્તુ રાજબ્રહ્મત્તસખ સત્થુપિતાદીહિ સ્મા નાવ.

અમ્હાદિતો સ્મા ના ઇવ હોતિ. અત્તના.

૬૬. ''તતો સ્મિન્ની''તિ સ્મિનો નિ. અત્તનિ. ''અનત્ત''ન્તિ ભાવનિદ્દેસેન સુમ્હિ ચ અનો. અત્તનેસુ.

૬૭. રાજા અત્તાવ. ના.

સવિભત્તિસ્સ રાજસ્સેત્વેવ.

નામ્હિ રઞ્ઞા વા.

નામ્હિ સવિભત્તિસ્સ રાજસદ્દસ્સ રઞ્ઞા વા હોતિ. રઞ્ઞા, રાજેન.

રાજસ્સ રાજુ સુનંહિસુ ચ.

સુનં હિસુ પરેસુ રાજસ્સ રાજુ હોતિ, ચકારેન ક્વચિ ન.

‘‘સુનંહિસુ ચેતિ’’ દીઘે - રાજૂભિ, રાજૂહિ, રાજેભિ, રાજેહિ.

૬૮. સવિભત્તિસ્સેત્યધિકારો.

‘‘રાજસ્સ રઞ્ઞો રાજિનો સે’’તિ સે રઞ્ઞો રાજિનો હોન્તિ. રઞ્ઞો, રાજિનો.

‘‘રઞ્ઞં નમ્હિ વા’’તિ નમ્હિ રઞ્ઞં વા. રઞ્ઞં, રાજૂનં, રાજાનં.

૬૯. સ્માસ્સનાતુલ્યત્તા-નામ્હિ રઞ્ઞા વા. રઞ્ઞા, રાજમ્હા, રાજસ્મા.

૭૦. ‘‘સ્મિમ્હિ રઞ્ઞે રાજિની’’તિ સ્મિમ્હિ રઞ્ઞે રાજિનિ હોન્તિ. રઞ્ઞે, રાજિનિ. રાજૂસુ, રાજેસુ.

૭૧. ગુણવન્તુ, સિ.

સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સેત્વેવ.

‘‘આ સિમ્હી’’તિ સિમ્હિ સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સ આ. ગુણવા.

યોમ્હિ પઠમેત્વેવ.

ન્તુસ્સ ન્તો.

પઠમે યોમ્હિ સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સ ન્તોકારો હોતિ. ગુણવન્તો.

સુનંહિસુ અત્તંત્વેવ.

ન્તુસ્સન્તો યોસુ ચ.

સુનંહિસુ, યોસુ, ચકારેન અઞ્ઞેસુપિ પરેસુ ન્તુસ્સન્તો અત્તં યાતિ. ગુણવન્તા.

૭૨. સવિભત્તિસ્સેત્યધિકારો . અંઇત્વેવ.

અવણ્ણો ચ ગે.

ગે પરે સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સ અંઅઆ હોન્તિ. હેગુણવં,ગુણવ, ગુણવા. યો - ગુણવન્તો, ગુણવન્તા.

૭૩. અત્તં – ગુણવન્તં. ગુણવન્તે.

૭૪. ‘‘તોતિતા સસ્મિં નાસ્વી’’તિ સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સ નામ્હિ તા, સે તોકારો, સ્મિમ્હિ તિ ચ વા. ગુણવતા, ગુણવન્તેન. ગુણવન્તેભિ, ગુણવન્તેહિ.

૭૫. ગુણવતો, ગુણવન્તસ્સ.

‘‘નમ્હિ તં વા’’તિ નમ્હિ ન્તુસ્સ તં વા. ગુણવતં, ગુણવન્તાનં. સ્મા નાવ.

૭૬. ગુણવતિ, ગુણવન્તે, ગુણવન્તમ્હિ, ગુણવન્તસ્મિં, ગુણવન્તેસુ.

૭૭. ગચ્છન્ત, સિ.

‘‘સિમ્હિ ગચ્છન્તાદીનં ન્તસદ્દો અ’’ન્તિ ન્તસદ્દસ્સ અંવા, સિલોપો. ગચ્છં, સિસ્સ ઓ – ગચ્છન્તો.

ગચ્છન્તાદીનં ન્તસદ્દોત્વેવ.

સેસેસુન્તુવ.

વુત્તં હિત્વા સેસેસુ ગચ્છન્તાદીનં ન્તસદ્દો ન્તુ ઇવ દટ્ઠબ્બો. ગચ્છન્તો, ગચ્છન્તાઇચ્ચાદિ.

સેસં ગુણવન્તુસમં.

૭૮. ગચ્છન્તાદયો નામ અન્તપ્પચ્ચયન્તા.

૭૯. અગ્ગિ, સિલોપો.

‘‘ઇવણ્ણુવણ્ણા ઝલા’’તિ ઇવણ્ણુવણ્ણાનં યથાસઙ્ખ્યં ઝલસઞ્ઞા.

ઝલતો વાત્વેવ.

ઘપતો ચ યોનં લોપો.

ઘપઝલતો યોનં લોપો વા હોતિ.

યોસુ કતનિકારલોપેસુ દીઘં.

કતો નિકારો લોપો ચ યેસં તેસુ યોસુ સરાનં દીઘો હોતિ. અગ્ગી. પક્ખે-અત્તન્ત્વેવ.

યો સ્વકતરસ્સો ઝો.

યોસુ અકતરસ્સો ઝો અત્તં યાતિ. અગ્ગયો. તથાલપને.

૮૦. અં મો નિગ્ગહીતં ઝલપેહિ.

ઝલપતો અં મો ચ બિન્દું યન્તિ. અગ્ગિં. અગ્ગી, અગ્ગયો.

૮૧. અગ્ગિના. દીઘે-અગ્ગીભિ, અગ્ગીહિ.

૮૨. ‘‘ઝલતો સસ્સ નો વા’’તિ સસ્સ નોત્તં વા. અગ્ગિનો, અગ્ગિસ્સ. અગ્ગીનં.

૮૩. ‘‘ઝલતો ચે’’તિ સ્માસ્સ ના. અગ્ગિના.

૮૪. અગ્ગિમ્હિ, અગ્ગિસ્મિં. અગ્ગીસુ.

૮૫. આદિ અગ્ગીવ. સ્મિંનો પન ‘‘આદિતો ઓ ચે’’તિ અં, ઓ ચ વા. આદિં, આદો, આદિમ્હિ, આદિસ્મિં. આદીસુ.

૮૬. દણ્ડી , સિ.

‘‘અઘો રસ્સ’’માદિના રસ્સે સમ્પત્તે ‘‘ન સિસ્મિમનપુંસકાની’’તિ સિમ્હિ અનપુંસકાનં ન રસ્સો. સિલોપો, દણ્ડી, યોલોપે – દણ્ડી. પક્ખે –

અઘો રસ્સમેકવચનયોસ્વપિ ચ.

એકવચનયોસુ ઝલપા રસ્સં યન્તિ.

ઝતો કતરસ્સાત્વેવ.

યોનં નો.

કતસ્સા ઝતો યોનં નોત્તં હોતિ. દણ્ડિનો.

૮૭. ‘‘ઝલપા રસ્સ’’ન્તિ ગે પરે ઝલપાનં રસ્સો. હેદણ્ડિ. દણ્ડી, દણ્ડિનો.

૮૮. વા અંઇત્વેવ.

‘‘નં ઝતો કતરસ્સા’’તિ અંઇચ્ચસ્સ નં વા. દણ્ડિનં, દણ્ડિં. દણ્ડી, દણ્ડિનો.

૮૯. દણ્ડિના. દણ્ડીભિ, દણ્ડીહિ.

૯૦. દણ્ડિનો, દણ્ડિસ્સ. દણ્ડીનં.

૯૧. ઝતો કતરસ્સાત્વેવ.

‘‘સ્મિન્ની’’તિ સ્મિનો નિ. દણ્ડિનિ. દણ્ડીસુ.

૯૨. ભિક્ખુ, સિલોપો.

વા યોનંત્વેવ.

‘‘લતો વો કારો ચે’’તિ લતો યોનં વોત્તં વા.

અત્તં અકતરસ્સોત્વેવ.

વેવોસુ લો ચ.

વેવોસુ અકતરસ્સો લો અત્તં યાતિ. ભિક્ખવો, પક્ખે – યોલોપ દીઘા. ભિક્ખૂ.

૯૩. હે-ભિક્ખુ.

‘‘અકતરસ્સા લતો વ્યાલપનસ્સ વેવો’’તિ આલપને યોસ્સ વેવોકારા, અત્તં. ભિક્ખવે, ભિક્ખવો, ભિક્ખૂ.

૯૪. ભિક્ખું. ભિક્ખવો, ભિક્ખૂ. સેસં અગ્ગીવ.

૯૫. એવં જન્તુ. જન્તૂ, જન્તવો.

‘‘લતો વોકારો ચે’’તીહ કારગ્ગહણેન યોનં નોત્તં, ચકારેન ક્વચિ વોનોનમભાવોવ વિસેસો. જન્તુનો, જન્તુયો.

૯૬. સત્થુ, સિ.

‘‘સત્થુપિતાદીનમા સિસ્મિં સિલોપો ચે’’તિ સત્થાદ્યન્તસ્સ આ, સિલોપો ચ. સત્થા.

સત્થુપિતાદીનન્ત્યધિકારો.

અઞ્ઞેસ્વારત્તં.

સિતોઞ્ઞેસુ સત્થાદ્યન્તસ્સ આરો હોતિ.

તતો યોનમો તુ.

તતો આરતો યોનં ઓ હોતિ. સત્થારો.

૯૭. હે-સત્થ, સત્થા. સત્થારો.

૯૮. સત્થારં. સત્થારે, સત્થારો.

૯૯. ‘‘ના આ’’તિ આરતો નાસ્સ આ. સત્થારા. સત્થારેભિ, સત્થારેહિ.

૧૦૦. ઉ સસ્મિં સલોપો ચ.

સે સત્થાદ્યન્તસ્સ ઉ હોતિ સલોપો ચ વા. સત્થુ, સત્થુનો, સત્થુસ્સ.

‘‘વા નમ્હી’’તિ નમ્હિ આરો વા. સત્થારાનં.

‘‘સત્થુનાત્તઞ્ચે’’તિ નમ્હિ સત્થાદ્યન્તસ્સ અત્તં વા. દીઘેસત્થાનં.

૧૦૧. ‘‘તતો સ્મિમી’’તિ આરતો સ્મિનો ઇ. ‘‘આરો રસ્સમીકારે’’તિ ઇમ્હિ આરસ્સ રસ્સો. સત્થરિ. સત્થારેસુ. એવં નત્તાદિ.

૧૦૨. પિતા સત્થેવ. ‘‘પિતાદીનમસિમ્હી’’તિ સિતોઞ્ઞેસુ આરસ્સ રસ્સોવ વિસેસો. પિતરો.

નમ્હિ – પિતૂનન્તિપિ હોતિ. એવં ભાતુપ્પભુતયો.

૧૦૩. અભિભૂ. રસ્સે-અભિભુવો. યોલોપેઅભિભૂ. સેસં ભિક્ખૂવ, રસ્સોવ વિસેસો.

૧૦૪. એવં સબ્બઞ્ઞૂ. પુબ્બેવ યોનં નોકારો ચ. સબ્બઞ્ઞુનો, સબ્બઞ્ઞૂ.

૧૦૫. ગો.

ગાવઇત્વેવ.

‘‘યોસુ ચે’’તિ ગોસદ્દોકારસ્સ આવો, ‘‘તતો યોનમો તુ’’તીહ તુસદ્દેન યોનં ઓ. ગાવો. તથાલપને.

૧૦૬. અવમ્હિ ચ.

અમ્હિ પરે ગોસદ્દોકારસ્સ આવઅવા હોન્તિ, ચસદ્દેન હિનંવજ્જિતેસુ સેસેસુપિ.

૧૦૭. ‘‘આવસ્સુ વા’’તિ અમ્હિ આવન્તસ્સ ઉત્તં વા, ગાહું, ગાવં, ગવં. યો-ગાવો. ગાવેન, ગવેન. ગોભિ, ગોહિ.

૧૦૮. ‘‘ગાવ સે’’તિ સે ઓસ્સ આવો. ગાવસ્સ, ગવસ્સ. ‘‘તતો ન’’માદો ચકારેન નંઇચ્ચસ્સ અં, ઓસ્સ અવો ચ. ગવં.

૧૦૯. ‘‘સુહિનાસુ ચે’’તીહ ચકારેન ગોસ્સ ગુ ચ. દ્વિત્તે-ગુન્નં, ગોનં. ગાવા, ગવા, ગાવમ્હા, ગવમ્હા, ગાવસ્મા, ગવસ્મા. ગોભિ, ગોહિ.

૧૧૦. ગાવે, ગવે, ગાવમ્હિ, ગવમ્હિ, ગાવસ્મિં, ગવસ્મિં. ગાવેસુ, ગવેસુ, ગોસુ.

પુલ્લિઙ્ગં.

ઇત્થિલિઙ્ગ

૧૧૧. કઞ્ઞા . સિલોપો.

''આ ઘો''તિ ઇત્થિયં આકારસ્સ ઘસઞ્ઞા. યો લોપે – કઞ્ઞા. પક્ખે – કઞ્ઞાયો.

૧૧૨. ''ઘતે ચે''તિ ગસ્સ એ. હે-કઞ્ઞે. કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો.

૧૧૩. કઞ્ઞં. કઞ્ઞા, કઞ્ઞાયો.

૧૧૪. આય એકવચનસ્સેત્વેવ.

''ઘતો નાદીન''ન્તિ નાદેકવચનાનમાયો. કઞ્ઞાય. કઞ્ઞાભિ, કઞ્ઞાહિ.

૧૧૫. કઞ્ઞાય. કઞ્ઞાનં.

૧૧૬. ઘપતો સ્મિં યં વા.

ઘપેહિ સ્મિનો યં વા હોતિ. કઞ્ઞાયં, કઞ્ઞાય. કઞ્ઞાસુ.

૧૧૭. રત્તિ , સિલોપો.

''તે ઇત્થિખ્યા પો''તિ ઇત્થિયમિવણ્ણુવણ્ણાનં પસઞ્ઞા. યોલોપદીઘા. રત્તી. પક્ખે – રત્તિયો. તથાલપને.

૧૧૮. રત્તિં, રત્તી. રત્તિયો.

૧૧૯. એકવચનસ્સ નાદીનન્ત્વેવ.

''પતો યા''તિ નાદેકવચનાનં યા. રત્તિયા. રત્તીભિ, રત્તીહિ.

૧૨૦. રત્તિયા. રત્તીનં.

૧૨૧. રત્તિયં, રત્તિયા. રત્તીસુ.

૧૨૨. નદી . સેસં રત્તીવ. અઘત્તા રસ્સોવ વિસેસો.

૧૨૩. યાગુ રત્તીવ.

૧૨૪. માતુ, ધીતુ, દુહિત્વાદયો પિતેવ.

૧૨૫. જમ્બૂ નદીવ.

કઞ્ઞઇતિ ઠિતે –

ઇત્થિયમતો આપચ્ચયો.

ઇત્થિયં વત્તમાના અકારન્તતો આપચ્ચયો હોતિ. સરલોપપકલ્યાદિ. કઞ્ઞા.

‘‘ધાતુપ્પચ્ચયવિભત્તિ વજ્જિતમત્થવં લિઙ્ગ’’ન્તિ વચનતો પચ્ચયન્તસ્સાલિઙ્ગત્તા તદ્ધિતાદિસુત્તે ચકારેન નામમિવ કતે – સ્યાદિ. એવં ઈઇનીસુ.

એવં અજા, એળકા, કોકિલા, અસ્સા, મૂસિકા, બલાકા, મન્દા, જરાઇચ્ચાદિ.

૧૨૬. ઇત્થિયન્ત્યધિકારો.

નદાદિતો વા ઈ.

ઇત્થિયં નદાદિતો વા અનદાદિતો વા ઈ હોતિ. નદી, નગરી, કુમારી, બ્રાહ્મણી, તરુણી, કુક્કુટી, ઇત્થી ઇચ્ચાદિ.

‘‘માતુલાદીનમાનત્તમીકારે’’તિ ઈમ્હિ માતુલાદ્યન્તસ્સ આનો. માતુલાનીત્યાદિ.

અનદાદિતો વા ઈ. સખી, હત્થી.

ભવતો ભોતો.

ઈમ્હિ ભવન્તસ્સ ભોતો હોતિ. ભોતી.

૧૨૭. ‘‘ણ વ ણિકણેય્ય ણન્તૂહી’’તિ ઈ. માનવી, નાવિકી, વેનતેય્યી, ગોતમી.

૧૨૮. ‘‘ન્તુસ્સ તમીકારે’’તિ ન્તુસ્સ તો વા. ગુણવતી, ગુણવન્તી. ધિતિમતી, ધિતિમન્તી.

ન્તસ્સ ન્તુબ્યપદેસો. મહતી, મહન્તી.

૧૨૯. પતિભિક્ખુરાજીકારન્તેહિ ઇની.

પત્યાદીહિ ઈકારન્તેહિ ચ ઇત્થિયં ઇની હોતિ.

‘‘પતિસ્સિનીમ્હી’’તિ પત્યન્તસ્સ અત્તે સરલોપાદો તુકારેન લોપાભાવો. ‘‘વા પરો અસરૂપા’’તિ ઇલોપો, દીઘો ચ. ગહપતાની, ભિક્ખુની, રાજિની, મેધાવિની, તપસ્સિની, ધમ્મચારિણી, ભયદસ્સાવિની, ભુત્તાવિનીત્યાદિ.

ઇત્થિલિઙ્ગા.

નપુંસકલિઙ્ગ

૧૩૦. ચિત્ત , સિ.

નપુંસકેહિ અતો નિચ્ચન્તેવ.

સિં.

અકારન્તેતિ નપુંસકેહિ સિસ્સ નિચં અં હોતિ. ચિત્તં.

યોનં નિ નપુંસકેહિત્વેવ.

અતો નિચ્ચં.

અકારન્તેહિ ન પુંસકેહિ યોનં નિચ્ચં નિ હોતિ, નિસ્સ આ. ચિત્તા. પક્ખે – યોસ્વાદિના દીઘે – ચિત્તાનિ.

૧૩૧. ગલોપે – હે – ચિત્ત. ચિત્તા, ચિત્તાનિ.

૧૩૨. ચિત્તં . નિસ્સ એ – ચિત્તે, ચિત્તાનિ. સેસં બુદ્ધોવ.

૧૩૩. મન, સિ, મનં.

ના વાત્વેવ.

૧૩૪. મનોગણાદિતો સ્મિંન્નાનમિઆ.

મનાદિતો સ્મિંન્નાનં ઇઆ વા હોન્તિ.

સ સરે વાગમો.

વિભત્યાદેસે સરે પરે મનાદિતો સાગમો વા હોતિ. મનસા.

૧૩૫. સસ્સ ચો

મનાદિતો સસ્સ ઓ હોતિ, ચસદ્દેન સ્માસ્સ આ ચ. મનસો, મનસા.

૧૩૬. મનસિ . સેસં ચિત્તંવ.

૧૩૭મનં સિરં ઉરં તેજં, રજં ઓજં વયં પયં;
યસં તપં વચં ચેતં, એવમાદિ મનોગણો.

૧૩૮. ગુણવન્તુ , સિ.

“અં નપુંસકે”તિ સિમ્હિ સવિભત્તિસ્સ ન્તુસ્સ અં. ગુણવં. ન્તુસ્સ ત્તે – ગુણવન્તાનિ.

૧૩૯. યોતોઞ્ઞં પુમેવ. એવં ગચ્છં.

૧૪૦. અટ્ઠિ.

વાત્વેવ.

“યોનન્નિ નપુંસકેહી”તિ યોનં નિ વા. અટ્ઠીનિ. ઝત્તા યોલોપે – અટ્ઠી. તથાલપને.

૧૪૧. અટ્ઠિં, અટ્ઠીનિ, અટ્ઠી. સેસં અગ્ગીવ.

૧૪૨. દણ્ડી, સિ.

અઘત્તા રસ્સો, દણ્ડિ. યોતોઞ્ઞં પુમેવ.

૧૪૩. આયુ અટ્ઠીવ.

નપુંસકલિઙ્ગા.

પુમિત્થિલિઙ્ગ

૧૪૪. પુમિત્થિલિઙ્ગા – ઘટ, કટ, યટ્ઠિ, મુટ્ઠિ, સિન્ધુ, રેણુપ્પભુતયો દ્વિપદ ચતુપ્પદ જાતિવાચિનો ચ.

યથા – ઘટો, ઈપચ્ચયે-ઘટી. એસો યટ્ઠિ, એસા યટ્ઠિચ્ચાદિ.

દ્વિપદજાતિવાચિનો યથા – ખત્તિયો. આપચ્ચયે- ખત્તિયા, સમણો, ઈમ્હિ-સમણીઇચ્ચાદિ.

ચતુપ્પદજાતિવાચિનો યથા – ગજો, આ-ગજા, બ્યગ્ઘો, ઈમ્હિ - બ્યગ્ઘીઇચ્ચાદિ.

પુમનપુંસકલિઙ્ગ

૧૪૫. પુમનપુંસકલિઙ્ગા – ધમ્મ, કમ્મ, બ્રહ્મ, કુસુમ સઙ્ગમ, પદુમ, અસ્સમ, વિહાર, સરીર, સુવણ્ણ, વણ્ણ, કહાપણ, ભવન, ભુવન, યોબ્બન, ભુસન, આસન, સયન, ઓદન, આકાસ, ઉપવાસ, માસ, દિવસ, રસ, થલ, ફલ, રક્ક અમ્બુ, મધ્વાદયો.

ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગ

૧૪૬. ઇત્થિનપુંસકલિઙ્ગા – નગર, અચ્ચિપ્પમુખા.

સબ્બલિઙ્ગ

૧૪૭. સબ્બલિઙ્ગા – તટ પુટ પત્ત મણ્ડલ કલસા દયો, નામીકતા, સબ્બનામાનિ ચ. યથા – તટો, ઈમ્હિ – તટી, તટમિચ્ચાદિ.

નામીકતા યથા – દેવદત્તો, આ – દેવદત્તા દેવદત્તમિચ્ચાદિ.

સબ્બનામ

૧૪૮. સબ્બ , કતર, કતમ, ઉભય, ઇતર, અઞ્ઞ, અઞ્ઞતર, અઞ્ઞતમ, પુબ્બ, પર, અપર, દક્ખિણ, ઉત્તર, એક, ય, ત, એત, ઇમ, અમુ, કિં, તુમ્હ, અમ્હ-ઇતિ સબ્બનામાનિ.

સબ્બો બુદ્ધોવ. અયં વિસેસો.

યોત્વેવ.

સબ્બનામકારતે પઠમો.

સબ્બાદીનમકારતો પરો પઠમો યો એત્તં યાતિ સબ્બે.

''તયો નેવ ચ સબ્બનામેહી''તિ નિસેધા સસ્માસ્મિંન્નં આય આ એ ન હોન્તિ. સબ્બસ્સ.

સબ્બતો નં સંસાનં.

સબ્બાદિતો નંઇચ્ચસ્સ સંસાનં હોન્તિ.

અકારો એઇત્વેવ.

સબ્બનામાનં નમ્હિ ચ.

નમ્હિ સબ્બાદીનમકારસ્સ એ હોતિ. સબ્બેસં, સબ્બેસાનં.

૧૪૯. ઇત્થિયં આ, સબ્બા કઞ્ઞાવ. અયં વિસેસો. વાત્વેવ.

ઘપતો સ્મિંસાનં સંસા.

ઘપસઞ્ઞાતો સબ્બાદિતો સ્મિંસાનં સંસા વા હોન્તિ.

''સંસાસ્વેકવચનેસુ ચે''તિ સાગમો.

ઘો રસ્સં.

એકવચનસંસાસુ ઘો રસ્સં યાતિ. સબ્બસ્સા, સબ્બાય. સબ્બાસં, સબ્બાસાનં. સબ્બસ્સં, સબ્બાયં. સબ્બાસુ.

નેતાહિ સ્મિમાયયા.

ઘપઞ્ઞાહિ સબ્બાદીહિ સ્મિનો આય યા ન હોન્તિ.

૧૫૦. નપુંસકે – સબ્બં. સબ્બાનિ. એવં દુતિયા.

સબ્બાદયો નપુંસકે તતિયાદીસુ સકસકપુમસમા. એવં ય - સદ્દન્તા.

૧૫૧. પુબ્બપરાપરેહિ તુ સ્મિનો ‘‘યદનુપપન્ના નિપાતના સિજ્ઝન્તી’’તિ અનિત્થિયં એ વા. પુબ્બે, પુબ્બસ્મિંઇચ્ચાદિ.

એકસદ્દો સઙ્ખ્યાતુલ્યઞ્ઞાસહાયત્થો. યદા સઙ્ખ્યત્થો, તદેકવચનો, અઞ્ઞત્થ સબ્બવચનો ચ.

યાદીનમાલપનં નત્થિ.

૧૫૨. ત, સિ.

સિમ્હિ સં અનપુંસકસ્સેત્વેવ.

એततેसं तो.

સિમ્હિ અનપુંસકાનં એતતઇચ્ચેતેસં તકારસ્સ સ હોતિ. સો.

તસ્સ વા નત્તં સબ્બત્થ.

તિલિઙ્ગેસુ સબ્બાદીનં તકારસ્સ નો વા હોતિ. ને, તે. સેસં સબ્બસમં, નત્તંવ વિસેસો.

૧૫૩. ઇત્થિયં – સા, ના, નાયો, તા, તાયોઇચ્ચાદિ.

વાત્વેવ.

તતો સસ્સ સ્સાય.

તાએતાઇમાહિ સસ્સ સ્સાયો વા હોતિ.

સંસાસ્વેકવચનેસુ ઇઇત્વેવ.

તસ્સા વા.

એકવચનસંસાસુ તાસદ્દસ્સ આ ઇત્તં વા યાતિ. તિસ્સાય, તિસ્સા, તસ્સા, તાય. તાસં, તાસાનં. તિસ્સં, તસ્સં, તાયં. તાસુ.

૧૫૪. નપુંસકે – તંઇચ્ચાદિ.

૧૫૫. એસો. સેસં સબ્બસમં.

૧૫૬. ઇત્થિયં – એસા.

સંસાસ્વેકવચનેસ્વેત્વેવ.

એતિમાસમિ.

એકવચનસંસાસુ એતાઇમાનમન્તસ્સ ઇ હોતિ. એતિસ્સાય, એતિસા, એતાય. એતાસં, એતાસાનં. એતિસ્સં, એતસ્સં, એતાયં. એતાસુ. સેસં સબ્બાવ.

૧૫૭. નપુંસકે – એતં ઇચ્ચાદિ.

૧૫૮. ઇમ, સિ.

''અનપુંસકસ્સાયં સિમ્હી''તિ ઇમસ્સ અયં. સિલોપો. અયં, ઇમે. ઇમં, ઇમે.

''અનિમિ નામ્હિ ચે''તિ ઇમસ્સ અનો, ઇમિ ચ. અનેન, ઇમિના.

''સબ્બસ્સિમસ્સે વા''તિ સુનંહિસુ એવા. એહિ, ઇમેહિ. વા સ્માસસ્મિંસંસાસ્વત્તન્ત્વેવ.

ઇમસદ્દસ્સ ચ.

સસ્માસ્મિંસંસાસુ ઇમસ્સ અત્તં વા હોતિ. અસ્સ, ઇમસ્સ. એસં, એસાનં, ઇમેસં, ઇમેસાનં. અસ્મા, ઇમમ્હા, ઇમસ્મા. એહિ, ઇમેહિ. અસ્મિં, ઇમમ્હિ, ઇમસ્મિં. એસુ, ઇમેસુ.

અત્તપક્ખે – ''ન તિમેહિ કતાકારેહી''તિ સ્માસ્મિન્નં મ્હામ્હિ ન સિજ્ઝન્તે.

૧૫૯. ઇત્થિયં – અયં. સેસં એતાવ, સંસાસ્વત્તંવ વિસેસો.

૧૬૦. નપુંસકે – સવિભત્તિસ્સ વાત્વેવ.

''ઇમસ્સિદમંસિસુ નપુંસકે''તિ ઇમસ્સ ઇદં વા. ઇદં, ઇમં ઇમે, ઇમાનિ. એવં દુતિયા.

૧૬૧. અમુ , સિ.

વા અનપુંસકસ્સ સિમ્હિત્વેવ.

''અમુસ્સ મો સં''તિ મસ્સ સો વા, સિલોપો. અસુ.

''સબ્બતો કો''તિ સબ્બનામતો કાગમો. ''સો''તિ ઓ, અમુકો, પક્ખે – અમુ. અમૂ, અમુયો.

પુબ્બેવ યોનં વોકારો ન. અમું. અમૂ, અમુયો. સેસં ભિક્ખૂવ સબ્બાદિકારિયાઞ્ઞત્ર.

૧૬૨. ઇત્થિયં – અસુ. સેસં યાગુસમં. વિસેસોયં – અમુસ્સા, અમુયા. અમૂસં, અમૂસાનં. અમુસ્સં, અમુયં. અમૂસુ.

૧૬૩. નપુંસકે – સવિભત્તિસ્સ અંસિસુ નપુંસકેત્વેવ.

''અમુસ્સાદું''તિ અદું. અદું. અમૂ, અમૂનિ. એવં દુતિયા.

૧૬૪. ‘‘સેસેસુ ચે’’તિ સબ્બત્થ કિસ્સ કો. કો, કા, કં ઇચ્ચાદિ. લિઙ્ગત્તયે સબ્બસમો.

૧૬૫. તુમ્હ , સિ, અમ્હ, સિ.

સવિભત્તિસ્સ તુમ્હમ્હાનન્ત્યધિકારો.

ત્વમહં સિમ્હિ ચ.

સિમ્હિ સવિભત્તીનં તુમ્હમ્હાનં ત્વં અહં હોન્તિ. ચસદ્દેન તુમ્હસ્સ તુવં ચ. ત્વં, તુવં, અહં. યો – તુમ્હે.

‘‘મયં યોમ્હિ પઠમે’’તિ અમ્હસ્સ મયં હોતિ. મયં.

૧૬૬. ‘‘તંમમમ્હી’’તિ અમ્હિ તં મં હોન્તિ.

‘‘તવં મમઞ્ચ નવા’’તિ અમ્હિ તવં મમઞ્ચ નવા.

‘‘તુમ્હસ્સ તુવં ત્વમમ્હી’’તિ તુમ્હસ્સ તુવં, ત્વઞ્ચ. તં, તવં, તુવં, ત્વં, મં, મમં.

આકન્ત્વેવ.

‘‘વા યોપ્પઠમો’’તિ દુતિયાયોસ્સ આકં વા. તુમ્હાકં, તુમ્હે. અમ્હાકં, અમ્હે.

૧૬૭. ‘‘નામ્હિ તયા મયા’’તિ નામ્હિ તયા મયા હોન્તિ. ‘‘તયાતયીનં તકારો ત્વત્તંવા’’તિ તસ્સ ત્વો વા. ત્વયા, તયા, મયા. તુમ્હેહિ, અમ્હેહિ.

૧૬૮. ‘‘તવ મમ સે’’તિ સે તવ મમ હોન્તિ.

‘‘તુય્હં મય્હં ચે’’તિ સે તુય્હં મય્હઞ્ચ.

‘‘સસ્સં’’તિ સસ્સ અં વા.

‘‘અમ્હસ્સ મમં સવિભત્તિસ્સ સે’’તિ સે અમ્હસ્સ મમં ચ. તવ, તુય્હં, તુમ્હં, મમ, મય્હં, અમ્હં, મમં.

‘‘તુમ્હમ્હેહિ નમાકં’’તિ નંવચનસ્સ આકં. તુમ્હાકં, અમ્હાકં. સ્માનાવ.

૧૬૯. ‘‘તુમ્હામ્હાનં તયિ મયી’’તિ સ્મિમ્હિ તયિ મયિ હોન્તિ. ત્વે કતે - ત્વયિ, તયિ, મયિ, તુમ્હેસુ, અમ્હેસુ. લિઙ્ગત્તયે સમં.

૧૭૦. નવાત્વેવ.

પદતો દુતિયા ચતુત્થી છટ્ઠીસુ વોનો.

અત્થજ્જોતકા વણ્ણા **પદં**, દુતિયા ચતુત્થી છટ્ઠી બહુવચનેસુ પરેસુ પદસ્મા પરેસં સવિભત્તીનં તુમ્હામ્હાનં વોનોકારા નવા હોન્તિ.

રક્ખતુ વો, પસ્સતુ નો, દદાતિ વો, દદાહિ નો, સદ્ધા વો, સત્થા નો.

નવાતિ કિં, એસો અમ્હાકં સત્થા.

૧૭૧. પદતોત્યધિકારો.

‘‘તેમેકવચનેસુ ચે’’તિ ચતુત્થીછટ્ઠેકવચનેસુ તે મે હોન્તિ. દદામિ તે, દદાહિ મે, ઇદં તે, અયં મે.

‘‘નઅમ્હી’’તિ અમ્હિ નિસેધો. પસ્સેથ તં, અજિનિ મં.

‘‘વા તતિયે ચે’’તિ તતિયેકવચને તે મે વા હોન્તિ. કતં તે તયા વા. કતં મે મયા વા.

‘‘બહુવચનેસુ વોનો’’તિ તતિયાબહુવચનેસુ વો નો હોન્તિ. બહુવચને પઠમે યોમ્હિ ચ. કતં વો, કતં નો, ગામં વો ગચ્છેય્યાથ, ગામં નો ગચ્છેય્યામ.

સઙ્ખ્યા

૧૭૨. સઙ્ખ્યા વુચ્ચતે.

એકસદ્દો સબ્બનામેસુ વુત્તો.

૧૭૩. દ્વાદયો અટ્ઠારસન્તા બહુવચનન્તા.

સવિભત્તિસ્સ, ઇત્થિપુમનપુંસકસઙ્ખ્યન્તિ ચાધિકારો.

‘‘યોસુ દ્વિન્નં દ્વે ચે’’તિ દ્વિસ્સ દ્વે હોતિ. દ્વે, દ્વે, દ્વીભિ, દ્વીહિ.

નો ચ દ્વાદિતો નમ્હિ.

નમ્હિ દ્વાદિતો નકારાગમો હોતિ. દ્વિન્નં, દ્વીસુ, લિઙ્ગત્તયે સમં.

૧૭૪. તિચતુન્નં તિસ્સો ચતસ્સો તયો ચત્તારો તીણિ ચત્તારિ.

યોસુ ઇત્થિપુમનપુંસકેસુ સવિભત્તીનં તિચતુન્નં તિસ્સો ચતસ્સો આદયો હોન્તિ. તયો, તયો, તીભિ, તીહિ, તિન્નં.

‘‘ઇણ્ણમિણ્ણન્નં તીહિ સઙ્ખ્યાહી’’તિ તિસદ્દતો નંઇચ્ચસ્સ ઇણ્ણં ઇણ્ણન્નં ચ. તિણ્ણં, તિણ્ણન્નં, તીસુ.

૧૭૫. ઇત્થિયં-તિસ્સો , તિસ્સો, તીભિ, તીહિ.

“નો ચા”દો ચકારેન નમ્હિ સ્સંઆગમો, વગ્ગન્તેતિસ્સનં, તીસુ.

૧૭૬. નપુંસકે-તીણિ, તીણિ, તીહિ.

૧૭૭. ચત્તારો.

“ઓસરે ચે”તીહ ચકારેન યોસુ ઉસ્સ ઉરો. “તતો યોનમોતૂ”તીહ તુકારેન યોનં ઓ. ચતુરો. એવં દુતિયા. ચતૂહિ, ચતુન્નં, ચતૂસુ.

૧૭૮. ઇત્થિયં , ચતસ્સો, ચતસ્સો, ચતૂહિ. પુબ્બેવ સ્સંઆગમો. યદાદિના ઉસ્સ અત્તં. ચતસ્સન્નં, ચતૂસુ.

૧૭૯. નપુંસકે, ચત્તારિ, ચત્તારિ.

૧૮૦. “પઞ્ચાદીન મકારો”તિ યોસુ સવિભત્તિસ્સ પઞ્ચાદ્યન્તસ્સ અત્તં. પઞ્ચ, પઞ્ચ.

“પઞ્ચાદીન મત્તં”તિ સુનંહિસુ પઞ્ચાદ્યન્તસ્સ અત્તં. એદીઘાનમપવાદોયં. પઞ્ચહિ, પઞ્ચન્નં, પઞ્ચસુ. લિઙ્ગત્તયે સમં.

૧૮૧. એવં છ સત્ત અટ્ઠ નવ દસાદયો અટ્ઠારસન્તા.

૧૮૨. વીસત્યાદયો આનવુતિયા ઇત્થિલિઙ્ગા એકવચનન્તા, વીસતિ રત્તીવ. એવં તિંસતિ.

ચત્તાલીસં પઞ્ઞાસં સદ્દેહિ પરાસં સબ્બાસં વિભત્તીનં “સબ્બાસમા”દોતીહ આદિસદ્દેન લોપો, સટ્ઠિ વીસતી વ. એવં સત્તતિ અસીતિ નવુતિ.

સતં નપુંસકમેકવચનન્તં. એવં સહસ્સાદિ.

કોટિ વીસતીવ.

૧૮૩. રાસિભેદે તુ સબ્બત્થ બહુવચનમ્પિ. યથા-દ્વેવીસતિયો બુદ્ધદન્તા. તિસ્સો વીસતિયો દિનઘટિકા. એવમઞ્ઞત્ર.

એસેસો એતન્તિપ્પસિદ્ધિ, લોકસ્સ હોતિ યત્થત્થેસુ.

થીપુમનપુંસકાનિત્યુચ્ચન્તે, તાનિમાનિ લોકેનાત્થા.

અલિઙ્ગ

૧૮૪. અલિઙ્ગા વુચ્ચન્તે.

ક્વચિ તો પઞ્ચમ્યત્થે.

લિઙ્ગતો પઞ્ચમ્યત્થે ક્વચિ તોપ્પચ્ચયો હોતિ.

‘‘ત્વાદયો વિભત્તિસઞ્ઞાયો’’તિ તોપ્પભુતિદાન્યન્તાનં વિભત્તિસઞ્ઞા. તસ્મા તદન્તાનમ્પિ વિભત્યન્તત્તા પદત્તં સિદ્ધન્તિ ન પુન વિભત્તિ. ચોરસ્મા ચોરતો. એવં પિતિતો, એત્થ ‘‘પિતાદીન મસિમ્હિ’’ ત્યત્રાસિમ્હિગ્ગહણેન તોમ્હિ પિતાદીનં ઉસ્સ ઇ.

ઇમસ્સિ થન્દાનિહતોધેસુ ચ.

થંઆદીસુ પરેસુ ઇમસ્સ ઇ હોતિ. ઇતો.

‘‘સબ્બસ્સેતસ્સાકારો વા’’તિ તોથેસ્વેતસ્સ અત્તં વા, અતો, એત્તો. પક્ખે- ‘‘સરલોપા’’દિના અકારલોપો.

‘‘ત્રતોથેસુ ચે’’તિ કિસ્સ કુ. કુતો.

‘‘ક્વચિ તો’’તિ સુત્તદ્વિધાકરણેન સત્તમ્યત્થે ચ તો હોતિ, આદિસ્મિં, આદિતો.

૧૮૫. ‘‘ત્રથ સત્તમિયા સબ્બનામેહી’’તિ સત્તમ્યત્થે ત્રથપ્પચ્ચયા હોન્તિ. સબ્બસ્મિં, સબ્બત્ર, સબ્બત્થ, દ્વિત્તં. એવં અત્ર, અત્થ. એત્થ ‘‘ત્રે નિચ્ચ’’ન્તિ પુબ્બે એતસ્સ અ. કુત્ર, કુત્થ.

‘‘સેસેસુ ચે’’તિ કાદેસે-કત્થ.

૧૮૬. ‘‘કિસ્મા વો ચે’’તિ વપ્પચ્ચયો. ‘‘કિસ્સ ક વેચે’’તિ કો, કકારાકારલોપો. ક્વ.

૧૮૭. ‘‘હિં હં હિઞ્ચન’’ન્તિ કસ્મા હિં આદિપચ્ચયા. ‘‘કુ હિં હંસુ ચે’’તિ કિસ્સ કુ. ચકારેન હિઞ્ચનં દાચનંસુ ચ. કુહિં, કુહં, કુહિઞ્ચનં.

૧૮૮. ‘‘તમ્હા ચે’’તિ હિંહં. તહિં, તહં.

૧૮૯. ‘‘યતો હિં’’તિ હિં. યહિં.

૧૯૦. ‘‘ઇમસ્મા હધા ચે’’તિ હધા. ઇહ, ઇધ.

૧૯૧. ‘‘સબ્બતો ધી’’તિ ધિ. સબ્બધિ.

૧૯૨. કાલેત્યધિકારો.

‘‘કિંસબ્બઞ્ઞેકયકુહિ દાદાચન’’ન્તિ કિં આદિતો દા, દાચનં ચ. કસ્મિં કાલે કદા, કુદાચનં.

‘‘સબ્બસ્સ સો દામ્હિ વા’’તિ સબ્બસ્સ સો વા. સદા, સબ્બદા.

૧૯૩. ‘‘તમ્હા દાનિ ચે’’તિ દાનિ, દા ચ. તદાનિ, તદા.

૧૯૪. યદાદિના ઇમસદ્દા, સમાનાપરેહિ ચ યથાસઙ્ખ્યં જ્જ જ્જુપ્પચ્ચયા, ઇમ, સમાનાનં અ, સા ચ. અજ્જ, સજ્જુ, અપરજ્જુ.

૧૯૫. ‘‘ઇમસ્મા રહિધુનાદાનિ ચે’’તિ રહ્યાદિપ્પચ્ચયા. ‘‘એત રહિમ્હી’’તિ ઇમસ્સ એતો. એતરહિ.

‘‘અ ધુનામ્હિ ચે’’તિ ઇમસ્સ અ. અધુના, ઇદાનિ.

૧૯૬. લોપં ઇત્વેવ.

સબ્બાસમાવુસોપસગ્ગનિપાતાદીહિ ચ.

એતેહિ પરા સબ્બા વિભત્તી લુપ્યન્તે. ત્વં આવુસો, તુમ્હે આવુસો.

ઉપસગ્ગનિપાત

૧૯૭. ઉપસગ્ગનિપાતા વુચ્ચન્તે.

પ પરા નિ ની ઉ દુ સં વિ અવ અનુ પરિ અધિ અભિ પતિ સુ આ અતિ અપિ અપ ઉપ એતે વીસત્યુપસગ્ગા.

ચ ન વ વા મા હિ ધિ ચિ કુ તુ નુ ચે રે હે સ્વે વે વો ખો નો તો યં નં તં કિં હન્દ કિર એવ કીવ યાવ તાવ વત વથ અથ અઞ્ઞ ઇઙ્ઘ તગ્ઘ આમ નામ નૂન પુન પન આહ સહ સક્કા લબ્ભા હેટ્ઠા આરા દૂરા દિવા નવા વિના નાના અદ્ધા મુધા મિચ્છા પચ્છા આવિ સક્ખિ સચ્ચિ સચ્છિ બહિ યદિ ઇતિ કિન્તિ અત્થિ સોત્થિ ખલુ નનુ કિમુ અસ્સુ યગ્ઘે સચે હવે સુવે અરે પુરે નમો તિરો અધો અથો અહો રહો હીયો ભીયો અન્તો પાતો સુદં કલ્લં એવં ધુવં અલં હલં સયં સાયં સમં સામં કામં પારં ઓરં ચિરં હુરં અહં સહં ઉચ્ચં નીચં સકિં સદ્ધિં, અથવા અન્તરા આરકા બાહિરા બહિદ્ધા યાવતા તાવતા સમન્તા સામન્તા આમન્તા સમ્મુખા ચરહિ તરહિ સમ્પતિ આયતિ ઉપરિ યાવદે તાવદે તિરિયં સનિકં સસક્કં એત્તાવતા પરમ્મુખા કિત્તાવતા એતરહિ અઝ્અદત્થુ સેય્યથિદં અપ્પેવનામ ભીયોસોમત્તાય ઇચ્ચાદયો નિપાતા.

૧૯૮. સદિસા યે તિલિઙ્ગેસુ, સબ્બાસુ ચ વિભત્તીસુ.

વચનેસુ ચ સબ્બેસુ, તે નિપાતાતિ કિત્તિતા.

યથા – ઉચ્ચં રુક્ખો, લતા, ઘરં વા, ઉચ્ચં રુક્ખો. હે રુક્ખ, રુક્ખં, રુક્ખેન, રુક્ખસ્સ, રુક્ખસ્મા, રુક્ખે વા ઇચ્ચાદિ. ઉચ્ચં રુક્ખો, રુક્ખા વા ઇચ્ચાદિ. એવં લતા, ઘરાનિ.

૧૯૯ઉભયેસુ વિભત્યત્ત -
ક્રિયદેસ સમય દિસાગુણત્થેહિ;
સબ્બાપિ યથાયોગં,
વિભત્તિયોઝ્એહિ તુપ્પઠમા.

તં યથા – અધિઅન્તોસદ્દેહિ સત્તમી. સયંસદ્દા તતિયા, છટ્ઠી ચ. નમોસદ્દા પઠમા, દુતિયા ચ. પારંસદ્દા સત્તમી. દિવાસદ્દા પઠમા, દુતિયા, સત્તમી ચ. હેટ્ઠાસદ્દા સત્તમી. ઉચ્ચંસદ્દા સબ્બાપિ. પસદ્દા ચ યસદ્દા ચ પઠમા,

હેસદ્દા આલપને પઠમા. તથાઽએહિપિ.

૨૦૦. ઉપસગ્ગા સબ્બેપિ સદ્દન્તરેન સહ પયુજ્જન્તે. નિપાતા તુ કેચિ વિસુમ્પિ. યથા – પહારો, પહરતિ, સા ચ સો ચ ભાસતિ વા કરોતિ વા, સોત્થિત્યાદિ.

૨૦૧. એકેકલિઙ્ગં દ્વિલિઙ્ગં, તિલિઙ્ગં ચાપ્યલિઙ્ગિકં.

ચતુધેતિ નામં નામં, નમત્યત્થન્તિ કિત્તિતં.

નામિકં.

૩. સમાસકણ્ડ

સમાસલક્ખણાદિ

૨૦૨. નામાનં સમાસો યુત્તત્થોત્યધિકારો. **સમાસો**તિ ભિન્નત્થાનં પદાન મેકત્થતા. **યુત્તત્થો**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધત્થો.

વિભાસાત્યધિકાતબ્બં વાક્યત્થં.

કમ્મધારયસમાસ

૨૦૩. ‘‘મહન્તો ચ સો વીરો ચા’’તિ વાક્યે –

દ્વિપદે તુલ્યાધિકરણે કમ્મધારયો.

ભિન્નપ્પવત્તિનિમિત્તા સદ્દા એકસ્મિં વત્થુનિ પવત્તા તુલ્યાધિકરણા, વિસેસનવિસેસસ્સભૂતા સમાનાધિકરણા દ્વે પદા યદા સમસ્યન્તે, તદા સો સમાસો કમ્મધારયો

નામ , ઇધ વા સમાસસુત્તાનિ સઞ્ઞાદ્વારેન સમાસવિધાયકાનિ.

અગ્ગહિતવિસેસના બુદ્ધિ વિસેસ્સમ્હિ ન ઉપ્પજ્જતીતિ વિસેસનં પુબ્બં હોતિ, સમાસેનેવ તુલ્યાધિકરણત્તસ્સ વુત્તત્તા તપ્પકાસનત્થં પયુત્તા સમાસતો અતિરિત્તા ચ સો ઇચ્ચેતે ‘‘વુત્તત્થાનમપ્પયોગો’’તિ ઞાયા નપ્પયુજ્જન્તે. એવમઞ્ઞત્ર.

તેસં વિભત્તિયો લોપા ચ.

તેસં યુત્તત્થાનં સમાસાનં પુબ્બુત્તરપદાનં વિભત્તી લુપ્યન્તે, ચકારેન ક્વચિ ન.

તતો મહન્ત વીર ઇતિ ચ રૂપપ્પસઙ્ગે –

પકતિ ચસ્સ સરન્તસ્સ.

વિભત્તીસુ લુત્તાસુ સરન્તસ્સ પુબ્બભૂતસ્સ, પરભૂતસ્સ ચ અસ્સ સમાસપદસ્સ પકતિ હોતીતીહ લુત્તાકારા પુનાનીયન્તે.

તતો મહન્ત વીરઇતિ ઠિતે –

‘‘મહતં મહા તુલ્યાધિકરણે પદે’’તિ મહન્તસ્સ મહા.

તદ્ધિત સમાસ કિતકા નામંવાતવેતુનાદીસુ ચ.

તદ્ધિતાદયો નામં ઇવ દટ્ઠબ્બા તવેપ્પભુતિપચ્ચયે વજ્જેત્વા.

તતો વત્તિચ્છાય સ્યાદિ. મહાવીરો, મહાવીરાઇચ્ચાદિ.

૨૦૪. કમ્મધારયો દ્વન્દો ચ, તપ્પુરિસો ચ લાભિનો.

તયો પરપદે લિઙ્ગં, બહુબ્બીહિ પદન્તરે.

૨૦૫. રત્તા ચ સા પટી ચાતિ રત્તપટી, મહન્તી ચ સા સદ્ધા ચાતિ મહાસદ્ધા. એત્થ ''કમ્મધારયસઞ્ઞે ચે''તિ પુબ્બપદે પુમેવ કતે આઈપચ્ચયાનં નિવુત્તિ.

૨૦૬. નીલઞ્ચ તં ઉપ્પલઞ્ચાતિ નીલુપ્પલં, સત્થીવ સત્થિ, સત્થિ ચ સા સામા ચાતિ સત્થિસામા. મુખમેવ ચન્દો મુખચન્દો.

વિસેસનવિસેસ્સાનં યથેચ્છત્તા ક્વચિ વિસેસનં પરં હોતિ, ખત્તિયભૂતોઇચ્ચાદિ, ઇચ્છા ચ યથાતન્તિ.

ઉભે તપ્પુરિસ સમાસ

૨૦૭. નસદ્દા સિ, તસ્સ લોપો. ન સુરો અસુરો.

એત્થ કમ્મધારયે કતે – ''ઉભે તપ્પુરિસા''તિ તપ્પુરિસસઞ્ઞા. ''અત્તન્નસ્સ તપ્પુરિસે''તિ નસ્સ અ. ન અસ્સો અનસ્સો. એત્થ ''સરે અન''તિ નસ્સ અન.

૨૦૮. ''નામાનં સમાસો''તિ સુત્તે દ્વિધાકતે અયુત્તત્થાનમ્પિ ક્વચિ સમાસો. ન પુન ગેય્યા અપુનગેય્યા ગાથેત્યાદિ. એત્થ ગેય્યેન સમ્બન્ધો ન-સદ્દો અયુત્તત્થેનાપિ પુનેન યોગવિભાગબલા સમસ્યતે.

દિગુસમાસ

૨૦૯. તયો લોકા સમાહટા તિલોકં.

એત્થ ''સઙ્ખ્યાપુબ્બો દિગૂ''તિ કમ્મધારયસ્સ દિગુસઞ્ઞા. 'દિગુસ્સેકત્તં''તિ એકત્તં, નપુંસકત્તઞ્ચ.

સુદ્ધતપ્પુરિસસમાસ

૨૧૦. તપ્પુરિસા ત્વેવ.

અમાદયો પરપદેહિ.

દુતિયન્તાદયો પરપદેહિ નામેહિ યદા સમસ્યન્તે, તદા સો સમાસો તપ્પુરિસો નામ.

ગામં ગતો ગામગતો.

‘‘પસ્સ વાસિટ્ઠ ગામં, ગતો તિસ્સો સાવત્થિં’’ત્ય ત્રાયુત્તત્થતાય ન સમાસો. તથા ઞ્અત્ર ઞેય્યં.

૨૧૧. રઞ્ઞા હતો રાજહતો.

કિચ્ચન્તેહિ ભીયો અધિકત્થવચને.

તબ્બ, અનીય, ણ્ય, તેય્ય, રિચ્ચપ્પચ્ચયા **કિચ્ચા**. થુતિનિન્દત્થમજ્ઝારોપિતત્થં વચનં **અધિકત્થવચનં**. સોણલેય્યો કૂપોઇચ્ચાદિ. સોણેહિ યથા લિય્હતે, તથા પુણ્ણત્તા **થુતિ**. તેહિ ઉચ્છિટ્ઠત્તા **નિન્દા** ચ.

દધિના ઉપસિત્તં ભોજનં દધિભોજનં, સમાસપદેનેવ ઉપસિત્તક્રિયાય કથના નત્થેત્થાયુત્તત્થતા. ઉપસિત્તસદ્દાપ્પયોગો પુબ્બેવ.

૨૧૨. કરણે તુ-અસિના કલહો અસિકલહો.

૨૧૩. બુદ્ધસ્સ દેય્યં બુદ્ધદેય્યં, પરસ્સપદં, એત્થ વિભત્યલોપો. એવં અત્તનોપદમિચ્ચાદિ.

૨૧૪. ચોરસ્મા ભયં ચોરભયં. એવં બદ્ધનમુત્તોચ્ચાદિ.

૨૧૫. રઞ્ઞો પુત્તો રાજપુત્તો.

‘‘બ્રાહ્મણસ્સ કણ્હા દન્તા’’ ઇચ્ચત્ર દન્તાપેક્ખા છટ્ઠીતિ કણ્હેન સમ્બન્ધાભાવા ન સમાસો. યદા તુ કણ્હા ચ તે દન્તા ચેતિ કમ્મધારયો, તદા છટ્ઠી કણ્હદન્તાપેક્ખાતિ બ્રાહ્મણકણ્હદન્તાતિ સમાસો હોતેવ.

૨૧૬. ‘‘રઞ્ઞો માગધસ્સ ધન’’ ન્ત્યત્ર રઞ્ઞોતિ છટ્ઠી ધન મપેક્ખતે, ન માગધં. રાજા એવ માગધસદ્દેન વુચ્ચતેતિ ભેદાભાવા સમ્બન્ધાભાવોતિ તુલ્યાધિકરણેન માગધેન સહ રાજા ન સમસ્યતે. દ્વિટ્ઠો હિ સમ્બન્ધો.

રઞ્ઞો અસ્સો પુરિસો ચે’’ ત્ય ત્ર રઞ્ઞો અસ્સો, રઞ્ઞો પુરિસો તિ ચ પચ્ચેકં સમ્બન્ધતો સાપેક્ખતા અત્થીતિ ન સમાસો. ‘‘અસ્સો ચ પુરિસો ચા’’તિ દ્વન્દે કતે તુ રાજસ્સપુરિસાતિ હોતેવ, અઞ્ઞાનપેક્ખત્તા.

‘‘રઞ્ઞો ગરુપુત્તો’’ ઇચ્ચત્ર રાજાપેક્ખિનોપિ ગરુનો

પુત્તેન સહ સમાસો, ગમકત્તા. ગમકત્તમ્પિ સમાસસ્સ નિબન્ધનં. તત્થ ગરુનો પુત્તોતિ વિગ્ગહો, એવમઞ્અત્ર.

૨૧૭. રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞા.

ક્વચિ નિન્દાયં - કૂપે મણ્ડૂકો વિય કૂપમણ્ડૂકો. એવં નગરકાકો ઇચ્ચાદિ. અત્રોપમાય નિન્દા ગમ્યતે.

અન્તેવાસિકો ત્યાદો વિભત્ત્યલોપો.

બહુબ્બીહિસમાસ

૨૧૮. અઞ્ઞપદત્થેસુ બહુબ્બીહિ.

અપ્પઠમન્તાન મઞ્ઞેસં પદાનં અત્થેસુ દ્વે વા બહૂનિ વા નામાનિ યદા સમસ્યન્તે, તદા સો સમાસો બહુબ્બીહિ નામ.

આગતા સમણા યં સા આગતસમણો, વિહારો.

૨૧૯. જિતાનિ ઇન્દ્રિયાનિ યેન સો જિતિન્દ્રિયો, ભગવા. આહિતો અગ્ગિ યેન સો આહિતગ્ગિ. અગ્યાહિતો વાત્યાદો યથેચ્છં વિસેસનસ્સ પરતા.

૨૨૦. કરણે તુ-છિન્નો રુક્ખો યેન સો છિન્નરુક્ખો, ફરસુ.

૨૨૧. દિન્નો સુઙ્કો યસ્સ સો દિન્નસુઙ્કો, રાજા.

૨૨૨. નિગ્ગતા જના યસ્મા સો નિગ્ગતજનો, ગામો.

૨૨૩. દસ બલાનિ યસ્સ સો દસબલો, ભગવા. નત્થિ સમો યસ્સ સો અસમો. એત્થ ''અત્તન્નસ્સા''તિ યોગવિભાગેન નસ્સ અ.

પહૂતા જિવ્હા યસ્સ સો પહૂતજિવ્હો, મહન્તી પઞ્ઞા યસ્સ સો મહાપઞ્ઞો. દ્વીસુ ''ઇત્થિયમ્ભાસિતપુમિત્થીપુમાવ ચે''તિ પુમ્ભાવાતિદેસા પુબ્બુત્તરપદેસુ આઈપ્પચ્ચયાનમભાવો.

૨૨૪. ''ક્વચિ સમાસન્તગતાનમકારન્તો''તિ અન્તસ્સ અત્તં. કારગ્ગહણેન આ ઇ ચ. ઇત્થિયમિવણ્ણન્તા, ત્વન્તેહિ ચ કપ્પચ્ચયોપિ. યથા - વિસાલં અક્ખિ યસ્સ સો વિસાલક્ખો, પચ્ચક્ખધમ્મા, સિલોપો. સોભનો ગન્ધો યસ્સ સો સુગન્ધિ. બહુકન્તિકો, બહુનદિકો, સમુદ્દો. એત્થ યદાદિના રસ્સો. બહુકત્તુકો. મત્તા બહવો માતઙ્ગા યસ્મિં તં મત્તબહુમાતઙ્ગં, વનં.

તુલ્યાધિકરણો.

૨૨૫. સુવણ્ણસ્સ વિય વણ્ણો યસ્સ સો સુવણ્ણવણ્ણો. વજિરં પાણિમ્હિ યસ્સ સો વજિરપાણિ. ઉરસિ લોમાનિ યસ્સ સો ઉરસિલોમો. એત્થ વિભત્યલોપો.

''અત્થેસૂ''તિ બહુત્તગ્ગહણેન ક્વચિ પઠમન્તાનમ્પિ. સહ હેતુના યો વત્તતે સો સહેતુકો, ''યદા'' દિના સહસ્સ સો.

૨૨૬. સત્ત વા અટ્ઠ વા સત્તટ્ઠ, માસા, એત્થઞ્ઞપદત્થો વા સદ્દસ્સત્થો. દક્ખિણસ્સા ચ પુબ્બસ્સા ચ દિસાય યં અન્તરાલં, સા દક્ખિણપુબ્બા, દિસા.

ભિન્નાધિકરણો.

અપ્પઠમન્તાનન્તિ કિં, દેસિતો બુદ્ધેન યો ધમ્મો.

દ્વન્દસમાસ

૨૨૭. નામાનં સમુચ્ચયો દ્વન્દો.

સમુચ્ચયો , તિ પિણ્ડીકરણં એકવિભત્તિકાનં નામાનં યો સમુચ્ચયો, સો દ્વન્દો નામ, ઇદં સુત્તં બહુવચનવિસયં.

ચન્દો ચ સૂરિયો ચ ચન્દસૂરિયા. તિટ્ઠન્તિ ત્યાદિ-

ક્રિયાસમ્બન્ધસામઞ્ઞતો અત્થેત્થાપેકત્થતા, એવં નરનારિયો, અક્ખરપદાનિ.

૨૨૮. તથા દ્વન્દે પાણિ તુરિય યોગ્ગ સેનઙ્ગ ખુદ્દજન્તુક વિવિધ વિરુદ્ધ વિસભાગત્થાદીનઞ્ચ.

વિવિધેનાકારેન વિરુદ્ધા **વિવિધવિરુદ્ધા**, સભાગા સદિસા, વિવિધા ચ તે સભાગા ચેતિ **વિસભાગા**. યથા દિગુસમાસે, તથા દ્વન્દે પાણ્યઙ્ગત્થાદીનં એકત્તં, નપુંસકત્તઞ્ચ હોતિ.

ચક્ખુસોતં, ગીતવાદિતં, યુગનઙ્ગલં, હત્થસ્સં, અસિચમ્મં, ડંસમકસં, કોકાલૂકં.

નામરૂપં , નામં નમનલક્ખણં, રૂપં રુપ્પનલક્ખણં. એવમેતે ધમ્મા લક્ખણતો વિવિધા, પરમત્થતો સભાગા ચ.

આદિસદ્દેનાઞ્ઞત્થાપિ . યથા - ભિન્નલિઙ્ગાનં - ઇત્થિપુમં. યદાદિના રસ્સો, દાસિદાસં, પત્તચીવરં. ગઙ્ગાસોણં.

સઙ્ખ્યાપરિમાણાનં - તિકચતુક્કં.

સિપ્પીનં - વેણરથકારં.

લુદ્દકાનં - સાકુન્તિક માગવિકં.

અપ્પાણિજાતીનં - આરસત્થિ.

એકજ્ઝાયનબ્રાહ્મણાનં - કઠકાલાપં ઇચ્ચાદિ.

૨૨૯. વિભાસા રુક્ખ તિણ પસુ ધન ધઞ્ઞ જનપદાદીનઞ્ચ.

દ્વન્દે રુક્ખાદીનં એકત્તં નપુંસકત્તઞ્ચ વા હોતિ.

ધવખદિરં, ધવખદિરા, મુઞ્ઞપબ્બજં, મુઞ્ઞપબ્બજા, અજેળકં, અજેળકા, હિરઞ્ઞસુવણ્ણં, હિરઞ્ઞસુવણ્ણાનિ, સાલિયવં, સાલિયવા.

કાસિકોસલં કાસિકોસલા.

આદિસદ્દેન અઞ્ઞેસુપિ વા. યથા – નિચ્ચવિરોધીનમદ્દબ્બાનં - કુસલાકુસલં, કુસલાકુસલાનિ.

સકુણીનં - બકબલાકં, બકબલાકા.

બ્યઞ્જનાનં - દધિઘતં, દધિઘતાનિ.

દિસાનં - પુબ્બાપરં, પુબ્બાપરા ઇચ્ચાદિ.

અબ્યયીભાવસમાસ

૨૩૦. અધિસદ્દા સ્મિં, તસ્સ લોપો. અધિસદ્દેન તુલ્યાધિકરણત્તા ઇત્થિસદ્દાપિસ્મિં. નિચ્ચસમાસત્તા આધારભૂતાયમિત્થિયન્તિ પદન્તરેન વિગ્ગહો. અધિ ઇત્થિયન્તિ ઠિતે –

ઉપસગ્ગનિપાતપુબ્બકો અબ્યયીભાવો.

ઉપસગ્ગાદિપુબ્બકો સદ્દો વિભત્યત્થાદીસુ સમાસો હોતિ, અબ્યયીભાવસઞ્ઞો ચ.

''સો નપુંસકલિઙ્ગો''તિ અબ્યયીભાવો નપુંસકલિઙ્ગો, યદાદિના એકવચનો ચ.

''સરો રસ્સો નપુંસકે''તિ રસ્સો.

અઞ્ઞસ્મા લોપો ચ.

અનકારન્તા અબ્યયીભાવા પરા સબ્બા વિભત્તી લુજ્જરે. અધિત્થિ, વિભત્તીનમત્થો આધારાદિ.

ઇધાધિસદ્દો આધારેવત્તતે, અધિત્થિઇચ્ચેતં પદં ઇત્થિય મિચ્ચેતમત્થં વદતિ.

સમીપં નગરસ્સ ઉપનગરં. ''અંવિભત્તીનમકારન્તબ્યયીભાવા''તિ વિભત્તીનં ક્વચિ અં.

ક્વચીતિ કિં. ઉપનગરે.

અભાવો મક્ખિકાનં નિમ્મક્ખિકં રસ્સો. અનુપુબ્બો થેરાનં અનુથેરં, અનતિક્કમ્મ સત્તિં યથાસત્તિ.

યે યે બુડ્ઢા યથાબુડ્ઢં, વિચ્છાયં.

યત્તકો પરિચ્છેદો જીવસ્સ યાવજીવં, અવધારણે.

આ પબ્બતા ખેત્તં આપબ્બતં ખેત્તં, મરિયાદાયં, વજ્જમાના સીમા મરિયાદા, પબ્બતં વિનાત્યત્થો.

આ જલન્તા સીતં આજલન્તં સીતં, અભિવિધિમ્હિ, ગય્હમાના સીમા અભિવિધિ, જલન્તેન સહેત્યત્થો.

આસદ્દયોગે ''ધાતુનામા''દિના અપાદાનવિધાનેનેવ વાક્યમ્પિ સિદ્ધં. તથાઞ્ઞત્ર.

૨૩૧. ''ઉત્તમો વીરો પવીરો'' ઇચ્ચાદો પન પુબ્બપદત્થપ્પધાનત્તાભાવાબ્યયીભાવાભાવો કમ્મધારયોએવ. એવં વિસિટ્ઠો ધમ્મો અભિધમ્મો. કુચ્છિતં અન્નં કદન્નં. એત્થ ''કદ કુસ્સા''તિ સરે કુસ્સ કદાદેસો.

અપ્પકં લવણં કાલવણં, એત્થ ‘‘કાપ્પત્થેસુ ચા’’તિ કુસ્સ કા, બહુવચનેનાઽઅત્રાપિ ક્વચિ. કુચ્છિતો પુરિસો કાપુરિસો, કુપુરિસો વા, એવમસુરાદિ.

પુબ્બપરૂભયમઞ્ઞપદત્થ - પ્પધાનાબ્યયીભાવ સમાસો;
કમ્મધારયક તપ્પુરિસા દ્વે, દ્વન્દો ચ બહુબ્બીહિ ચ ઞેય્યા.

સમાસો.

૪. તદ્ધિતકણ્ડ

અપચ્ચતદ્ધિત

૨૩૨. વાણપચ્ચે.

છટ્ઠન્તા સદ્દા ‘‘તસ્સાપચ્ચ’’મિચ્ચસ્મિં અત્થે ણો વા હોતિ. વાતિ વાક્યત્થં. ણેનેવાપચ્ચત્થસ્સ વુત્તત્તા અપચ્ચસદ્દાપ્પયોગો.

‘‘તેસં વિભત્યા’’ દો તેસંગહણેન વિભત્તિલોપો. તથોત્તરત્ર.

‘‘તેસં ણો લોપં’’તિ પચ્ચયાનં ણસ્સ લોપો.

‘‘વુદ્ધાદિસરસ્સ વા સંયોગન્તસ્સ સણે ચે’’તિ સણકારે પરે અસંયોગન્તસ્સાદિસરસ્સ વુદ્ધિ.

તસ્સાપનિયમે –

અયુવણ્ણાનઞ્ચાયો વુદ્ધિ.

અકારિવણ્ણુવણ્ણાનં આએઓવુદ્ધિયો હોન્તિ, ચસદ્દેન ક્વચિ ન.

સરલોપાદિ, તદ્ધિતત્તા નામમિવ કતે સ્યાદિ.

તદ્ધિતાભિધેય્યલિઙ્ગ–વિભત્તિવચના સિયું.

સમૂહભાવજા ભીયો, સકત્થે ણ્યો નપુંસકે.

તા તુત્થિયં નિપાતા તે, ધામિથંપચ્ચયન્તકા.

વસિટ્ઠસ્સાપચ્ચં પોસો વાસિટ્ઠો, ઇત્થી વાસિટ્ઠી, નપુંસકં વાસિટ્ઠં. વિકપ્પવિધાનતો તદ્ધિતેન સમાસસ્સાચ્ચન્તં બાધાયા ભાવા વસિટ્ઠા પચ્ચન્તિપિ હોતિ.

નપુંસકેન વાપીતિ, સદ્દસત્થવિદૂ વિદું.

૨૩૩. વા અપચ્ચેતિ ચાધિકારો.

ણાયન ણાન વચ્છાદિતો.

વચ્છાદિતો ગોત્તગણતો ણાયનો ણાનો ચ વા હોતિ.

અપચ્ચં પપુત્તપ્પભુતિ ગોત્તં. કચ્ચસ્સાપચ્ચં કચ્ચાયનો, કચ્ચાનો વા. સંયોગન્તત્તા ન વુદ્ધિ.

૨૩૪. ''ણેય્યો કત્તિકાદીહી''તિ ણેય્યો, વિનતાય અપચ્ચં વેનતેય્યો વિનતેય્યો વા. ન પક્ખે વુદ્ધિ, ણેય્યોતિ યોગવિભાગેન ''તસ્સ દીયતે'' ત્યત્થેપિ ણેય્યો, દક્ખિણા દીયતે યસ્સ સો દક્ખિણેય્યો.

૨૩૫. અતો ણિ વા.

અકારન્તતો અપચ્ચે ણિ વા હોતિ, પુન વાસદ્દેન ણિકો, અકારન્તા અનકારન્તા ચ બોપિ.

દક્ખિ, સક્યપુત્તિકો, મણ્ડબ્બો, ભાતુબ્બો. દ્વિત્તં.

૨૩૬. ''ણવો પગ્વાદીહી'' તિ ણવો. મનુનો અપચ્ચં માણવો.

૨૩૭. ''ણેર વિધવાદિતો''તિ ણેરો, સામણેરો.

સંસટ્ઠાદિઅનેકત્થતદ્ધિત

૨૩૮. ''યેન વા સંસટ્ઠં તરતિ ચરતિ વહતિ ણિકો''તિ ણિકો. વાકારેન નેકત્થેનેકપચ્ચયા ચ. ઘતેન સંસટ્ઠો ઘાતિકો, ઓદનો. ઉળૂપેન તરતીતિ ઓળૂપિકો, ઉળૂપિકો વા, ન પક્ખે વુદ્ધિ.

સકટેન ચરતીતિ સાકટિકો. સીસેન વહતીતિ સીસિકો, ન વુદ્ધિ.

ઇત્થિલિઙ્ગતો એય્યકો, ણકો ચ. ચમ્પાયં જાતો ચમ્પેય્યકો. એવં બારાણસેય્યકો. ણકો – કુસિનારાયં વસતીતિ કોસિનારકો. જનપદતો ણકો ચ – મગધેસુ વસતિ, તેસં ઇસ્સરો વા માગધકો.

તજ્જાતિયા વિસિટ્ઠત્થે આજાનીયો. અસ્સજાતિયા વિસિટ્ઠો અસ્સાજાનીયો. ઞો - અગ્ગન્તિ જાનિતબ્બં અગ્ગઞ્ઞં, દ્વિત્તં.

૨૩૯. તમધીતે તેન કતાદિસન્નિધાનનિયોગસિપ્પભણ્ડ જીવિકત્થેસુ ચ.

તં અધીતે ઇચ્ચાદીસ્વત્થેસુ આદિસદ્દેન હતાદીસુ ચ ણિકો વા હોતિ. અભિધમ્મમધીતેતિ આભિધમ્મિકો, અભિધમ્મિકો વા, ન પક્ખે વુદ્ધિ. વચસા કતં કમ્મં વાચસિકં. એવં માનસિકં, એત્થ –

''સ સરે વાગમો''તીહાનુવત્તિતાદિસદ્દેન સાગમો.

સરીરે સન્નિધાના વેદના સારીરિકા. દ્વારે નિયુત્તો દોવારિકો, એત્થ- ''માયૂનમાગમો ઠાને''તિ વકારતો પુબ્બે ઓકારાગમો.

સિપ્પન્તિ ગીતાદિકલા, વીણા અસ્સ સિપ્પન્તિ વેણિકો, અત્ર વીણેતિ વીણાવાદનં. ગન્ધો અસ્સ ભણ્ડન્તિ ગન્ધિકો, મગે હન્ત્વા જીવતીતિ માગવિકો, વકારાગમો. જાલેન હતો જાલિકો, સુત્તેન બદ્ધો સુત્તિકો, ચાપો અસ્સ આયુધન્તિ ચાપિકો, વાતો અસ્સ આબાધો અત્થીતિ વા વાતિકો, બુદ્ધે પસન્નો બુદ્ધિકો, વત્થેન કીતં ભણ્ડં વત્થિકં.

કુમ્ભો અસ્સ પરિમાણં, ત મરહતિ, તેસં રાસિ વા કુમ્ભિકો. અક્ખેન દિબ્બતીતિ અક્ખિકો, મગધેસુ વસતિ, જાતોતિ વા માગધિકો ઇચ્ચાદિ.

૨૪૦. ણ રાગા તેન રત્તં તસ્સેદમઞ્ઞત્થેસુ ચ.

તેન રત્તં ત્યાદ્યત્થેસુ ણો વા હોતિ. કસાવેન રત્તં કાસાવં.

એવં નીલં પીતમિચ્ચાદિ. ન વુદ્ધિ, મહિસસ્સ ઇદં માહિસં, સિઙ્ગં.

એવં રાજપોરિસં, એત્થ ''અયુવણ્ણાનઞ્ચા'' દો પુન વુદ્ધિગ્ગહણેન ઉત્તરપદસ્સ વુદ્ધિ. મગધેહિ આગતો, તત્ર જાતો, તેસં ઇસ્સરો, તે અસ્સ નિવાસોતિ વા માગધો, કત્તિકાદીહિ યુત્તો કત્તિકો, માસો.

બુદ્ધો અસ્સ દેવતાતિ બુદ્ધો. બ્યાકરણં અવેચ્ચ અધીતેતિ વેય્યાકરણો. એત્થ ''માયૂનમા''દિના યકારતો પુબ્બે એ આગમો, યસ્સ દ્વિત્તં. સગરેહિ નિબ્બત્તો સાગરોઇચ્ચાદિ.

૨૪૧. જાતાદીનમિમિયા ચ.

જાતાદીસુ ઇમો ઇયો ચ હોતિ, ચસદ્દેન કિયો ચ. પચ્છા જાતો પચ્છિમો, મનુસ્સજાતિયા જાતો મનુસ્સજાતિયો. અન્તે નિયુત્તો અન્તિમો, અન્તિયો.

એવં અન્ધકિયો. પુત્તો અસ્સ અત્થીતિ પુત્તિમો, પુત્તિયો. એવં કપ્પિયો.

૨૪૨. ''તદસ્સટ્ઠાનમીયો ચે''તિ ઈયો, ચકારેન હિતાદ્યત્થેપિ, બન્ધનસ્સ ઠાનં બન્ધનીયં, ચઙ્કમનસ્સ હિતં ચઙ્કમનીયં.

૨૪૩. ''આલુ તબ્બહુલે''તિ આલુ. અભિજ્ઝાબહુલો અભિજ્ઝાલુ.

વિસેસતદ્ધિત

૨૪૪. વિસેસે તરતમિસ્સિકિયિટ્ઠા.

અતિસયત્થે તરાદયો હોન્તિ.

અયમેતેસં અતિસયેન પાપોતિ પાપતરો, પાપતમો, પાપિસ્સિકો, પાપિયો, પાપિટ્ઠો વા.

''વુદ્ધસ્સ જો ઇયિટ્ઠેસૂ''તિ વુદ્ધસ્સ જાદેસે – ''સરલોપા''દો પકતિગ્ગહણેન પકત્યભાવા ઇસ્સ એ. જેય્યો, જેટ્ઠો.

એવં ''પસત્થસ્સ સો ચે''તિ સાદેસે સેય્યો, સેટ્ઠો.

અસ્સત્થિતદ્ધિત

૨૪૫. ''તદસ્સત્થીતિ વી ચે''તિ વી. મેધા અસ્સ અત્થીતિ મેધાવી.

૨૪૬. એવં ‘‘તપાદિતો સી’’તિ સી, દ્વિત્તં, તપસ્સી.

૨૪૭. ‘‘દણ્ડાદિતો ઇક ઈ’’તિ ઇકો, ઈ ચ. દણ્ડિકો, દણ્ડી.

૨૪૮. ‘‘ગુણાદિતો વન્તૂ’’તિ વન્તુ. ગુણવા, પઞ્ઞવા. યદાદિના રસ્સો.

૨૪૯. ‘‘સત્યાદીહિ મન્તૂ’’તિ મન્તુ. સતિમા, ભાનુમા.

૨૫૦. ‘‘આયુસ્સુકારાસ્મન્તુમ્હી’’તિ ઉસ્સ અસ. આયસ્મા.

૨૫૧. ‘‘સદ્ધાદિતો ણ’’ ઇતિ ણો. સદ્ધો.

૨૫૨. ‘‘તપ્પકતિવચને મયો’’તિ મયો. સુવણ્ણેન પકતં સોવણ્ણમયં, સુવણ્ણમયં વા. પક્ખે - યદાદિના વુદ્ધિ.

એતેસમો લોપે.

વિભત્તિલોપે મનાદીનમન્તસ્સ ઓ હોતિ. મનોમયં.

સઙ્ખ્યાતદ્ધિત

૨૫૩. સઙ્ખ્યાપૂરણે ત્યધિકારો.

‘‘દ્વિતીહિ તિયો’’તિ તિયો, ‘‘તિયે દુતાપિ ચે’’તિ દ્વિતીનં દુતા. દ્વિન્નં પૂરણો દુતિયો, એવં તતિયો.

૨૫૪. ‘‘ચતુચ્છેહિ થઠા’’તિ થઠા. ચતુત્થો, છટ્ઠો.

૨૫૫. તેસમડ્ઢૂપપદેન અડ્ઢુડ્ઢ દિવડ્ઢ દિયડ્ઢાડ્ઢતિયા.

ચતુત્થ દુતિય તતિયાનં અડ્ઢૂપપદેન સહ અડ્ઢુડ્ઢ દિવડ્ઢ દિયડ્ઢાડ્ઢતિયા હોન્તિ.

અડ્ઢેન ચતુત્થો અડ્ઢુડ્ઢો, અડ્ઢેન દુતિયો દિવડ્ઢો, દિયડ્ઢો વા, અડ્ઢેન તતિયો અડ્ઢતિયો.

૨૫૬. ‘‘સઙ્ખ્યાપૂરણે મો’’તિ મો, પઞ્ચમો. ઇત્થિયં પઞ્ચન્નં પૂરણી પઞ્ચમી.

એકો ચ દસ ચાતિ દ્વન્દે કતે –

દ્વેકટ્ઠાનમાકારો વા.

સઙ્ખ્યાને ઉત્તરપદે દ્વિએકઅટ્ઠઇચ્ચેતેસ મન્તસ્સ આ વા હોતિ. એકાદસ પઞ્ચીવ. એવં દ્વાદસ.

યદાદિના તિસ્સ તેઆદેસે ‘‘એકાદિતો દસ્સ ર સઙ્ખ્યાને’’તિ દસસદ્દે દસ્સ રો. તેરસ.

૨૫૭. ‘‘ચતૂપપદસ્સ લોપો તુત્તરપદાદિચસ્સ ચુચોપિ નવા’’તિ ચતુસદ્દે તુસ્સ લોપો ચસ્સ ચુ ચ. ચુદ્દસ.

‘‘દસે સો નિચ્ચઞ્ચે’’તિ છસ્સ સોઆદેસે – ‘‘ળ દરાનં’’તિ દસસદ્દે દસ્સ ળો. સોળસ, અટ્ઠારસ.

૨૫૮. ‘‘વીસતિ દસેસુ બા દ્વિસ્સ તૂ’’તિ દ્વિસ્સ બા. બાવીસતિ, એકાદસન્નં પૂરણો એકાદસમો.

૨૫૯. ‘‘એકાદિતો દસસ્સી’’તિ ઇત્થિયં ઈ. એકાદસી ઇચ્ચાદિ.

‘‘દ્વાદિતો કોનેકત્થે ચે’’તિ કો, દ્વે પરિમાણાનિ અસ્સેતિ દ્વિકં. એવં તિકાદિ.

૨૬૦. ‘‘સમૂહત્થે કણ્ણા’’તિ કણ ચ, ણો ચ. મનુસ્સાનં સમૂહો માનુસ્સકો, માનુસ્સો વા.

ણે કતે – ‘‘ઝલાનમિયુવા સરે વા’’ તીહ વાકારેન ઇસ્સ અયાદેસે – દ્વયં, તયં. એવં ‘‘ગામજનબન્ધુસહાયાદીહિ તા’’તિ તા. ગામતા, નાગરતા.

ભાવતદ્ધિત

૨૬૧. ણ્યત્તતા ભાવે તુ.

ભાવત્થે ણ્યત્તતા હોન્તિ. તુસદ્દેન ત્તનો ચ. સકત્થાદીસુપિ ણ્યો, સકત્થે તા ચ.

૨૬૨હોન્ત્યસ્મા સદ્દઞાણાનિ,
ભાવો સા સદ્દવુત્તિયા;
નિમિત્તભૂતં નામઞ્ચ,
જાતિ દબ્બં ક્રિયા ગુણો.

૨૬૩. યથા – ચન્દસ્સ ભાવો ચન્દત્તં. ઇહ નામવસા ચન્દસદ્દો ચન્દદબ્બે વત્તતે, નિમિત્તસ્સ રૂપાનુગતઞ્ચ ઞાણં. એવં મનુસ્સત્તન્તિ મનુસ્સજાતિવસા. યદાદિના ઈસ્સ રસ્સે – દણ્ડિત્તન્તિ દણ્ડદબ્બસમ્બન્ધા. પાચકત્તન્તિ પચનક્રિયાસમ્બન્ધા. નીલત્તન્તિ નીલગુણવસા.

એવં ણ્યાદીસુપિ યથાયોગં ઞેય્યં. ણ્યો.

અવણ્ણો યે લોપઞ્ચ.

યે પરે અવણ્ણો લુપ્યતે, ચકારેન ઇકારોપિ.

યવતં તલણદકારાનં બ્યઞ્જનાનિ ચલઞ જકારત્ત’’ન્તિ યકારયુત્તાનં તાદીનં ચાદયો, કારગ્ગહણેન સકપભમાદિતો પરયકારસ્સ પુબ્બેન સહ ક્વચિ પુબ્બરૂપઞ્ચ, દ્વિત્તં. પણ્ડિચ્ચં, કોસલ્લં, સામઞ્ઞં, સોહજ્જં, પોરિસ્સં, નેપક્કં, સારુપ્પં, ઓસબ્ભં, ઓપમ્મં.

આત્તઞ્ચ.

ઇઉઇચ્ચેતેસં આ હોતિ, રિકારાગમો ચ ઠાને.

સરલોપાદિના ઇલોપો. ઇસિનો ભાવો.

આરિસ્સં . એવં મુદુતા, અરહતા, ન્તસ્સ યદાદિના લોપો.

પુથુજ્જનત્તનં, અકિઞ્ચનમેવ આકિઞ્ચઞ્ઞં, કુણ્ડનિયા અપચ્ચં કોણ્ડઞ્ઞો, એત્થ વુદ્ધાદો વાકારેન સંયોગન્તસ્સાપિ વુદ્ધિ.

પદાય હિતં પજ્જં, ધનાયં સંવત્તનિકં ધઞ્ઞં, સતિતો સમ્ભૂતં સચ્ચં, ઇલોપો, તીસુ ન વુદ્ધિ. દેવો એવ દેવતા.

૨૬૪. ''ણ વિસમાદીહી''તિ ભાવે ણો. વેસમં. ઉજુનો ભાવો અજ્જવં. એત્થ ઉસ્સ આત્તે પરૂકારસ્સ યદાદિના અવો.

૨૬૫. ''રમણીયાદિતો કણ્તિ કણ. માનઞ્ઞકં.

અબ્યયતદ્ધિત

૨૬૬. ''વિભાગે ધા ચે''તિ ધા, ચકારેન સોપ્પચ્ચયો ચ. એકેન વિભાગેન એકધા, નિપાતત્તા સિલોપો. પદવિભાગેન પદસો.

૨૬૭. ''સબ્બનામેહિ પકારવચને તુ થા''તિ થા. તુકારેન થત્તા ચ. સબ્બો પકારો, સબ્બેન પકારેન વા સબ્બથા. એવં અઞ્ઞથત્તા.

૨૬૮. ''કિમિમેહિ થ''ન્તિ થં, કાદેસે-કથં. ઇઆદેસે-ઇત્થં, થન્તિ યોગવિભાગેન થં-બહુત્થં.

૨૬૯. અમલિનં મલિનં કરોતીત્યાદ્યત્થે-અભૂતતબ્ભાવે ગમ્યમાને કરભૂયોગે સતિ નામતો યદાદિના ઈપ્પચ્ચયો, મલિનીકરોતિ સેતં. અભસ્મનો ભસ્મનો કરણન્તિ ભસ્મીકરણં કટ્ઠસ્સ. અમલિનો મલિનો ભવતીતિ મલિનીભવતિ સેતો. ઈપ્પચ્ચયન્તોપિ નિપાતો. અભૂતતબ્ભાવેતિ કિં, ઘટં કરોતિ, ઘટો ભવતિ.

કરભૂયોગેતિ કિં, અમલિનો મલિનો જાયતે.

અવત્થાવતોવત્થયા, ભૂતસ્સઞ્ઞાય વત્થુનો.

તાયાવત્થાય ભવનં, અભૂતતબ્ભવં વિદું.

તદ્ધિતો.